

ISSN 2072-0297

МОЛОДОЙ УЧЁНЫЙ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

СПЕЦВЫПУСК

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
КАЗАХСКО-ТУРЕЦКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Х. А. ЯСАВИ

Является приложением к научному журналу
«Молодой ученый» № 17 (255)

17.1
2019

16+

Молодой ученый

Международный научный журнал

№ 17.1 (255.1) / 2019

Издается с декабря 2008 г.

Выходит еженедельно

СПЕЦВЫПУСК. МЕЖДУНАРОДНЫЙ КАЗАХСКО-ТУРЕЦКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Х. А. ЯСАВИ

Отв. за Спецвыпуск — Калдыбай Кайнар Калдыбайулы, доктор философии

Главный редактор: Ахметов Ильдар Геннадьевич, кандидат технических наук

Редакционная коллегия:

Ахметова Мария Николаевна, доктор педагогических наук

Иванова Юлия Валентиновна, доктор философских наук

Каленский Александр Васильевич, доктор физико-математических наук

Куташов Вячеслав Анатольевич, доктор медицинских наук

Лактионов Константин Станиславович, доктор биологических наук

Сараева Надежда Михайловна, доктор психологических наук

Абдрасилов Турганбай Курманбаевич, доктор философии (PhD) по философским наукам (Казахстан)

Авдеюк Оксана Алексеевна, кандидат технических наук

Айдаров Оразхан Турсункожаевич, кандидат географических наук (Казахстан)

Алиева Тарана Ибрагим кызы, кандидат химических наук (Азербайджан)

Ахметова Валерия Валерьевна, кандидат медицинских наук

Брезгин Вячеслав Сергеевич, кандидат экономических наук

Данилов Олег Евгеньевич, кандидат педагогических наук

Дёмин Александр Викторович, кандидат биологических наук

Дядюн Кристина Владимировна, кандидат юридических наук

Желнова Кристина Владимировна, кандидат экономических наук

Жуйкова Тамара Павловна, кандидат педагогических наук

Жураев Хусниддин Олтинбоевич, кандидат педагогических наук (Узбекистан)

Игнатова Мария Александровна, кандидат искусствоведения

Искаков Руслан Маратбекович, кандидат технических наук (Казахстан)

Кайгородов Иван Борисович, кандидат физико-математических наук (Бразилия)

Калдыбай Кайнар Калдыбайулы, доктор философии (PhD) по философским наукам (Казахстан)

Кенесов Асхат Алмасович, кандидат политических наук

Коварда Владимир Васильевич, кандидат физико-математических наук

Комогорцев Максим Геннадьевич, кандидат технических наук

Котляров Алексей Васильевич, кандидат геолого-минералогических наук

Кошербаева Айгерим Нуралиевна, доктор педагогических наук, профессор (Казахстан)

Кузьмина Виолетта Михайловна, кандидат исторических наук, кандидат психологических наук

Курпаяниди Константин Иванович, доктор философии (PhD) по экономическим наукам (Узбекистан)

Кучерявенко Светлана Алексеевна, кандидат экономических наук

Лескова Екатерина Викторовна, кандидат физико-математических наук

Макеева Ирина Александровна, кандидат педагогических наук

Матвиенко Евгений Владимирович, кандидат биологических наук

Матроскина Татьяна Викторовна, кандидат экономических наук

Матусевич Марина Степановна, кандидат педагогических наук

Мусаева Ума Алиевна, кандидат технических наук

Насимов Мурат Орленбаевич, кандидат политических наук (Казахстан)

Паридинова Ботагоз Жаппаровна, магистр философии (Казахстан)

Прончев Геннадий Борисович, кандидат физико-математических наук

Семахин Андрей Михайлович, кандидат технических наук

Сенцов Аркадий Эдуардович, кандидат политических наук

Сенюшкин Николай Сергеевич, кандидат технических наук

Титова Елена Ивановна, кандидат педагогических наук

Ткаченко Ирина Георгиевна, кандидат филологических наук

Федорова Мария Сергеевна, кандидат архитектуры

Фозилов Садриддин Файзуллаевич, кандидат химических наук (Узбекистан)

Яхина Асия Сергеевна, кандидат технических наук

Ячинова Светлана Николаевна, кандидат педагогических наук

Международный редакционный совет:

Айрян Заруи Геворковна, кандидат филологических наук, доцент (Армения)
Арошидзе Паата Леонидович, доктор экономических наук, ассоциированный профессор (Грузия)
Атаев Загир Вагитович, кандидат географических наук, профессор (Россия)
Ахмеденов Кажмурат Максutowич, кандидат географических наук, ассоциированный профессор (Казахстан)
Бидова Бэла Бертовна, доктор юридических наук, доцент (Россия)
Борисов Вячеслав Викторович, доктор педагогических наук, профессор (Украина)
Велковска Гена Цветкова, доктор экономических наук, доцент (Болгария)
Гайич Тамара, доктор экономических наук (Сербия)
Данатаров Агахан, кандидат технических наук (Туркменистан)
Данилов Александр Максимович, доктор технических наук, профессор (Россия)
Демидов Алексей Александрович, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Досманбетова Зейнегуль Рамазановна, доктор философии (PhD) по филологическим наукам (Казахстан)
Ешиев Абдыракман Молдоалиевич, доктор медицинских наук, доцент, зав. отделением (Кыргызстан)
Жолдошев Сапарбай Тезекбаевич, доктор медицинских наук, профессор (Кыргызстан)
Игисинов Нурбек Сагинбекович, доктор медицинских наук, профессор (Казахстан)
Кадыров Кутлуг-Бек Бекмуратович, кандидат педагогических наук, декан (Узбекистан)
Кайгородов Иван Борисович, кандидат физико-математических наук (Бразилия)
Каленский Александр Васильевич, доктор физико-математических наук, профессор (Россия)
Козырева Ольга Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент (Россия)
Колпак Евгений Петрович, доктор физико-математических наук, профессор (Россия)
Кошербаева Айгерим Нуралиевна, доктор педагогических наук, профессор (Казахстан)
Курпаяниди Константин Иванович, доктор философии (PhD) по экономическим наукам (Узбекистан)
Куташов Вячеслав Анатольевич, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Кыят Эмине Лейла, доктор экономических наук (Турция)
Лю Цзюань, доктор филологических наук, профессор (Китай)
Малес Людмила Владимировна, доктор социологических наук, доцент (Украина)
Нагервадзе Марина Алиевна, доктор биологических наук, профессор (Грузия)
Нурмамедли Фазиль Алигусейн оглы, кандидат геолого-минералогических наук (Азербайджан)
Прокопьев Николай Яковлевич, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Прокофьева Марина Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент (Казахстан)
Рахматуллин Рафаэль Юсупович, доктор философских наук, профессор (Россия)
Ребезов Максим Борисович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор (Россия)
Сорока Юлия Георгиевна, доктор социологических наук, доцент (Украина)
Узаков Гулом Норбоевич, доктор технических наук, доцент (Узбекистан)
Федорова Мария Сергеевна, кандидат архитектуры (Россия)
Хоналиев Назарали Хоналиевич, доктор экономических наук, старший научный сотрудник (Таджикистан)
Хоссейни Амир, доктор филологических наук (Иран)
Шарипов Аскар Калиевич, доктор экономических наук, доцент (Казахстан)
Шуклина Зинаида Николаевна, доктор экономических наук (Россия)

На обложке изображен *Владимир Петрович Филатов (1875–1956)*, советский ученый, основатель крупной научной школы офтальмологов, академик АМН СССР.

Владимир Петрович родился в селе Михайловка Саранского уезда Пензенской губернии в семье земского врача. Его отец, Петр Федорович Филатов, четверо из шести братьев которого посвятили свою жизнь медицине, был широко образованным человеком. Работая в области хирургии и глазных болезней в Симбирской земской больнице, он первый пробудил в сыне интерес к медицине, в частности к офтальмологии, и передал ему свою беззаветную любовь и преданность делу.

Юноша любил музыку, стихи, его любимыми занятиями в дни летних каникул были живопись и поэзия, но он без колебаний решил посвятить себя медицине. Однажды, увидев как-то слепого человека, шедшего с палочкой и простукивающего ею свой путь, Владимир Петрович был потрясен и инстинктивно воскликнул: «Каждый человек должен видеть солнце...». Именно эти слова стали впоследствии девизом его жизни.

Он поступил на медицинский факультет Московского университета, а после остался работать там же ординатором в глазной клинике. Часто под руководством своего отца он помогал в больнице во время амбулаторного приема больных и ассистировал при операциях. Здесь молодой студент впервые близко познакомился со страданиями больных, теряющих зрение, и практической работой врача-окулиста.

В 1903 году профессор С. С. Головин пригласил Владимира Петровича на должность ординатора в только что открывшуюся клинику медицинского факультета Новороссийского университета в Одессе. Здесь к нему пришли признание и известность. Вскоре он стал ассистентом, а защитив диссертацию «О клеточных ядах в офтальмологии», получил ученую степень доктора медицины.

Филатов был талантливым и целеустремленным новатором в науке. Его открытия, такие как метод пластики на

круглом (филатовском) стебле, тканевая терапия, являются ценнейшим вкладом в медицину. Выдающимся достижением мировой офтальмологии стал разработанный им метод пересадки роговицы, а также новый метод измерения внутриглазного давления — эластотонметрия. Много внимания Филатов уделял глаукоме. Он развивал теорию тонометрии, предложил новые антиглаукоматозные операции, первым в мире открыл в Одесской глазной клинике глаукомный диспансер. Им проводились многочисленные опыты по исследованию жизнедеятельности изолированных от организма тканей. Теперь тканевая терапия применялась не только в виде пересадки тканей, но и в виде подкожных инъекций стерилизованных экстрактов, в виде подсадов под кожу.

В 1936 году по инициативе Владимира Петровича в Одессе был открыт Институт экспериментальной офтальмологии, который он и возглавил. Благодаря энергии своего руководителя институт быстро превратился в одно из лучших офтальмологических учреждений страны.

Вся жизнь и деятельность В. П. Филатова были проникнуты любовью к науке и тягой к совершенствованию своих знаний. Владимир Петрович — автор более 450 научных работ, в т. ч. монографий. Он был не только ученым, но и врачом-клиницистом, блестящим хирургом, одаренным педагогом, талантливым художником, интересным рассказчиком и веселым собеседником. Когда наступала весна, жители Одессы нередко видели почтенного ученого в Аркадии, на Малом Фонтане, у берега моря, пишущим свои этюды. В них много зелени, света, воздуха и южного теплого Черного моря, которое он так любил.

Сегодня Институт глазных болезней и тканевой терапии имени академика В. П. Филатова АМН Украины в Одессе — один из ведущих офтальмологических центров Европы и головной институт Украины. На территории института установлен памятник в честь выдающегося ученого.

Екатерина Осянина, ответственный редактор

СОДЕРЖАНИЕ

Almukhambetova B. Z., Rima I. E. Improvement of Measures in State Support of Enterprises of Light Industry of the Republic of Kazakhstan	1	Мусабеков Қ., Кенешбаев Б. Ж. Әлемдегі жасыл экономикаға байланысты үрдістер.....	16
Asanova A. Memleketтік сектор ұымдарындағы есеп	2	Оразов Ш. Б., Агайдарова К. Х. Особенности личности и психической саморегуляции легкоатлетов в связи с их спортивной специализацией.....	19
Baikenzhe N. K. Óskeleń urpaqты adamgershilik turғыdan áleýmettendirý	5	Оразов Ш. Б., Бердимуратова Р. Е. Изменение техники спринтерского бега под влиянием утомления.....	21
Baikenzhe N. K. Erik máseleleri onyń balalyq shaqta damýy.....	7	Тажibaева Р. М., Жетібаев Ж. К. Қазақстан Республикасынды шағын және орта кәсіпорындарды қолдау	23
Қалтаева С. А., Самаликова А. М. ЕАЭО жағдайында ауыл шаруашылық өндірісін мемлекеттік қолдау	8	Тажibaева Р. М. «Шағын бизнес» ұғымын түсіндірудің теориялық аспектілерін талдау	25
Қалтаева С. А. Жаһандану жағдайында азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің шетелдік тәжірибелері	10	Khamitova D. M., Dusekina A. S. Business Development Prospects in Kazakhstan..	27
Кенешбаев Б. Ж., Мусабеков Қ. Қазақстандағы жасыл экономиканың жарқын болашағы	12	Хамитова Д. М., Фаткуллина А. Б. Современные проблемы развития малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан.....	28
Кұлбаева М. А., Сапарова А. А. Mindetti áleýmettik meditsinalyq saqtadyrý ereksheligi.....	14		

Improvement of Measures in State Support of Enterprises of Light Industry of the Republic of Kazakhstan

Almukhambetova Botagoz Zhenisovna, candidate of economic sciences, associate professor
Rima Ibadullaevna Ermankulova, candidate of economic sciences, associate professor
Khoja Ahmed Yasawi International Kazakh-Turkish University (Turkestan, Kazakhstan)

The article considers the improvement of measures of state support for light industry enterprises of the Republic of Kazakhstan, as well as issues of global trends in the development of markets and light industry enterprises. Analyzed the individual trends of the global textile market at the present stage. Summarized the global experience of state support of light industry. Country factors and applied innovative methods and tools for managing enterprises and the industry as a whole, which provided the comparative advantages of countries in the rating, are identified.

Keywords: light industry, government support, investment, industrial policy, management tools.

Light industry is a socially significant industry that provides employment for the able-bodied population. This is especially topically in our time, when under the influence of negative external factors, a crisis in the global economy, employees of a number of enterprises are released. And light industry provides mobility, the ability for a short period of time to retrain, switch to another type of activity. Maybe it will be less paid than in a large factory, but the person will provide himself with a stable income.

Considerable attention is paid to the development of light industry in many countries of the world, since this industry has a considerable socially-economic significance, ensuring high employment of the able-bodied population. The importance of the industry is that in terms of consumption, it occupies the second position, second only to the consumption of food products. It accounts for 5.7 % of world industrial production, more than 14 % of those employed. Production of textiles and clothing is an important source of income and employment in many countries, including developing ones. The industry is characterized by constant growth due to the growth of the Earth's population and an increase in its well-being. Thus, over the past 15 years, consumption of fabrics and clothing has increased in the EU countries by 90.5 %, in the USA — by 99.3 %, in Japan — by 220 %.

Kazakhstan in the structure of the manufacturing industry, the share of light industry is only 1.1 %, and in the overall structure of industrial production — 0.36 %, these are very negligible figures.

At present, almost all commodity items designed to meet the needs of Kazakh people in clothing, shoes and textiles, local producers are significantly less than imports — the share of imported products in commodity resources exceeds 90 %.

The impact of imports is especially strong in the consumption of outer clothing (97.5 %), footwear (97.2 %), and knitwear (almost 100 %). Over the year, the share of imports in the resources of finished fabrics has greatly increased from 75 % to 50 % [1].

The only sector where local Kazakh producers dominate is the production of raw materials for textiles, cotton in Kazakhstan is completely domestic production.

Light industry lacks state investment attention — a comprehensive plan for the development of the industry, calculated for 2015–2019, was approved by the relevant ministry in 2014, and many of its provisions are outdated and not relevant.

The government doesn't have a specific plan for how to reanimate domestic light industry — the forecast of socially-economic development for 2017–2021 years only states that the government will work to promote light industry products in the domestic market, to create a mechanism for joint promotion of EAEU light industry products to parties in third of countries.

World analyzing shows that various measures are being taken to support light industry. In developing countries (China, Turkey, India and others), light industry is declared as a priority for the development of the national economy. In most of them, programs have been developed to support light industries, including measures of state support for manufacturers, aimed at:

Tax and customs regulation. So, in China, manufacturers of products of light industry are set preferential tax treatment. In Turkey, imported equipment for the industry is not subject to duties and VAT.

Direct government support for exporting enterprises. In Turkey, exporters are granted targeted concessional loans, a full or partial refund of taxes included in the cost of export products, partial compensation of expenses for scientific developments (survey) to improve the quality of export products, insurance of export operations, and so on;

Creation of business infrastructure. In this respect, the experience of China is interesting, the provinces and cities of which specialize in the production of certain types of products (fabrics, knitwear, hosiery, women's clothing, etc.). To support and improve the competitiveness of products, create an innovative basis for the development of the industry, the provincial authorities are promoting the formation of busi-

ness infrastructure in their territories — technology parks, including quality control centers, service, training, information, logistics centers and computer-aided design models, research institutes for the study of textile properties;

Upgrading equipment and technology. In India operates Technology Update Program for the textile and jute industries. A feature of the scheme is the 5 percent compensation of the credit institution that issued funds to companies for technology upgrades. Interest on the purchase of machines made at a low technological level is not reimbursed. Stands out concessional loans to upgrade equipment and technology [2].

Government support for the industry has allowed developing countries to:

occupy a leading position in the global export of light industry products. The leading global textile manufacturers are China (10 % of world textile exports), Hong Kong, Germany and Italy (8 % each); sewing products — China (17 %), Hong Kong (12 %), Italy (7 %), Turkey, Mexico, the USA and Germany (7 % each);

Upgrade basic equipment in a short time. Over the past 10 years, China and Turkey have completely updated the existing fleet of weaving machines, in Russia the rate of renewal was 1.5 %;

Improve the quality of products [3].

In Kyrgyzstan, quite favorable conditions have been created for the development of light industry. For example, we monthly taxed all manufactured products. In Kyrgyzstan, the garment workers pay only an annual one-time payment from each sewing machine, the so-called patent fee, which is not

tied to the products. The customs duty on the import of fabrics in this country is 5 %, while in our country it is from 12 to 20 %. It turns out that the final noncompetitive price for our goods is already on the border.

As for other examples, in Uzbekistan the purchase of cotton fiber for production purposes is provided with a 15 % discount on the cost of cotton fiber purchased at world prices, there is an exemption from payment of customs duties on dyes, accessories and accessories that are not produced in the republic for imports for the needs of the passenger car [4].

Sewing enterprises mainly focus on the production of uniforms for power structures and workwear. They receive state orders and have guaranteed selling. But you need to go to the release of civilian clothes and go with the «needles» of government orders. According to our observations, there are enterprises in the country capable of providing the population with consumer goods, ranging from underwear to business and outerwear, but these enterprises need government support [5].

Government support should include not only short-term intervention and long-term state support for light industry enterprises. Industrial policy on short-term intervention should be aimed at providing «emergency assistance» in case of a possible bankruptcy of enterprises within the industry, including taking measures to reduce the load and improve the loan conditions for enterprises of light industry. Long-term support should focus on stimulating accented the gradual strengthening of the positions of light industry enterprises and the introduction of regulation of irrational phenomena in the industry structure.

References:

1. Tolykbekova A. Sostoyaniye razvitiya legkoy promyshlennosti Kazakhstana. AO «Kazakhstanskiy institut razvitiya industrii», 2017.
2. Yepanchintseva S. E. Mirovaya legkaya promyshlennost: sovremennyye osobennosti i tendentsii. Vestnik KazNU, Almaty 2016.
3. Ofitsialnyy sayt Agentstva Respubliki Kazakhstan po statistike [Elektronnyy resurs]. — rezhim dostupa: stat.kz
4. Kartavaya M. N. State and problems of development of light industry // Young scientist. — 2017. — № 6. — pp. 46–48.
5. Information portal welcome.kg [Electronic resource] // <http://www.welcome.kg/ru/economics/industry>

Memlekettik sektor uymdaryndaǵy esep

Asanova Alıa, aǵa oqytǵyshy, Orazbai Serik-stýdent
Q. A. Iasaǵı atyndaǵy HQTÝ (Turkestan. Kazakhstan)

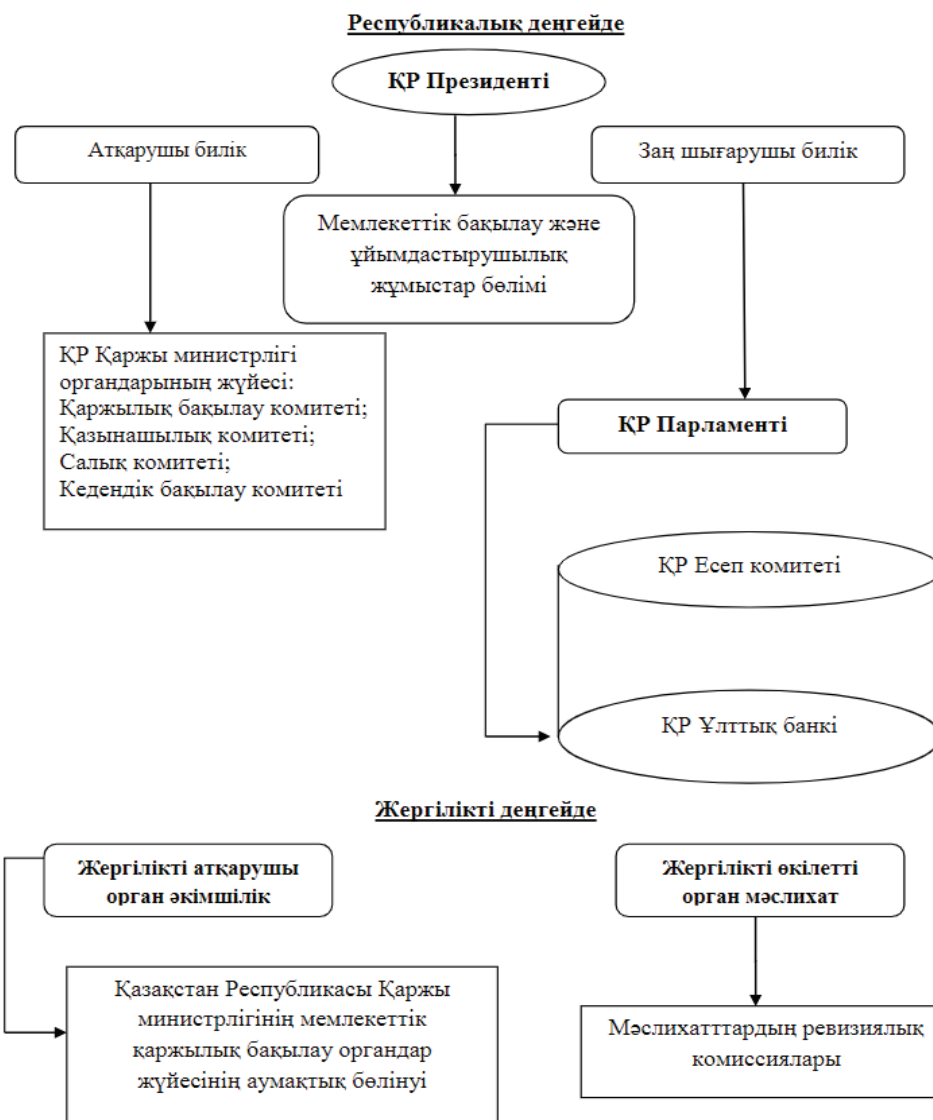
«Memlekettik sektor uymdary» degenimiz bul uymdy qarjylandyry barısynda bıdjetten bólinetin qarajattar esebinen júzege asyrylatyn memlekettik mekemeler. Osy memlekettik mekemeler memleket atynan zańdy quqqytyq qatynastardyń taraby bolýy qajet. Memlekettik mekemelerdegi bıhgalterlik esep memlekettik mekemelerde tolyq ári naqty jáne shynay aqparattarmen qamtamasyz

etýi tiis. Bul aqparat Qazaqstan Respýblikasy zaınamasyna saıkes qarjylandyry josparynyń oryndalýyna, memlekettik mekemelermen esepesýdi sonymen qatar, aqsha qarajatynyń, materialdyq qundylyqtardyń saqtalýyn baqylaıdy qamtamasyz etedi. Tórende memlekettik sektor uymdaryn tekseretin memlekettik qarjylyq baqylaıy organdarynyń júsesi beinelengen: [1]

Memleketтік mekemelerde qarjylyq esepilikti qurastyrganda jáne ony usynghanda esep saiasaty qoldanylady. Esep saiasaty — barlyq memleketтік sektor uymdaryndaғы tutas biryngai bolyp sanalatyn ustanymdardy, zańdylyqtardy, nusqaýlar men tájiribelerdi qamtıdy. Bıydjettik mekemelerde qarjylyq esep pen býhgalterlik esepiligin jasaýdyń negizgi sapalyq sıpattamalary men printsıpteri esepilik, úzdiksizdik, senimdilik, oryndylyq, túsiniktilik bolyp tabylady. Memleketik sektor uymdarynda ádette býhgalterlik esepilikti jáne qyzmetti júzege asyrıshy ortalyqtandyrylghan býhgalterna basqarady. Memleketтік uymdar býhgalter esepiliktin 22 turaqty memorialdy-orderlik nysany boıynsha býhgalterlik esepi júzege asyrady. Memleketтік mekemelerde aqsha qarajattarynyń esebi men bıydjet kiristeriniń basym kópshiligi aghymdaғы bank shottarynda, valıytada, kassada jáne

basqa da shottarda saqtalady. Memleketтік mekemelerdin býhgalterliklik esepi júrgizý úshin arнай shottar jospary qoldanylady. Ol Qazaqstan Respyblıkasy Qarjy ministriniń 2010 jylgy buıryghymen bekitilgen. Shottar jospary 9 bólimnen turady:

- 1 bólim — «Qysqa merzimdi aktivter»
- 2 bólim — «Uzaq merzimdi aktivter»
- 3 bólim — «Qysqa merzimdi mindettemeler»
- 4 bólim — «Uzaq merzimdi mindettemeler»
- 5 bólim — «Taza aktivter/kapital»
- 6 bólim — «Kirister»
- 7 bólim — «Shyghystar»
- 8 bólim — «Óndiriske jáne basqa maqsattarğa arnalghan shyghyndar»
- 9 bólim — «Balanstan tys shottar»

Bul bólimder óz kezeginde ishinen kelesidei bólimshelerge bólinedi:

1 bólimde — «Aqsha qarajaty jáne olardyń balamalary», «Qysqa merzimdi qarjy investitsıalary», «Qysqa merzimdi debitorlyq bereshek», «Qorlar», «Ózge qysqa merzimdi aktivter»

2 bólimde — «Uzaq merzimdi qarjy investitsıalary», «Negizgi quraldar», «Aıaqtalmağan qurylys jáne kúrdeli salymdar», «Investitsıalyq jyljymaityn múlik», «Biologıalyq aktivter», «Maternaldyq emes aktivter», «Ózge uzaq merzimdi aktivter»

3 bólimde — «Qysqa merzimdi qarjylyq mindettemeler», «Salyq jáne ózge tólemder boynsha qysqa merzimdi kreditorlyq bereshék», «Qysqa merzimdi kreditorlyq bereshék», «Qysqa merzimdi baǵalaý jáne kepildik mindettemeleri», «Ózge qysqa merzimdi mindettemeleri»

4 bólimde — «Uzaq merzimdi qarjylyq mindettemeler», «Uzaq merzimdi kreditorlyq bereshék», «Uzaq merzimdi baǵalaý jáne kepildik mindettemeleri», «Ózge uzaq merzimdi mindettemeler»

5 bólimde — «Qarjylandyrý», «Rezervter», «Qarjylyq nátije»

6 bólimde — «Ayrbas emes operatsionalardan alynatyn kirister», «Ayrbas operatsionalardan alynatyn kirister», «Aktivterdi basqarýdan alynatyn kirister», «Ózge kirister»

7 bólimde — «Operatsualyq shyǵystar», «Bıýdjettik tólemder boynsha shyǵystar», «Aktivterdi basqarý boynsha shyǵystar», «Ózge shyǵystar»

8 bólim — «Óndiriske jáne basqa maqsattarǵa arnalǵan shyǵyndar»

9 bólim — «Jalǵa alynǵan aktivter», «Joldamalar», «Mádeni mura aktivteri» taǵy sol sekildi bólimsheleri bar.

Býhgalterlik qyzmetterdiń basshylary óz jumystarynda Qazaqstan Respýblikasynyń Bıýdjet kodeksin, memlekettik mekemelerdegi býhgalterlik esep pen qarjylyq esep tilik jónindegi normativtik quqyqtyq aktilderdi jáne býhgalterlik esep pen qarjylyq esep tilik qalyptastyry basqarmalary (bólimderi) týraly erejelerdi basshylyqqa alady. Memlekettik mekemeniń bas býhgalteri laýazymyna basshy taǵaıyndaıdy jáne bosatady jáne memlekettik mekemeniń basshysyna tikeleı baǵynady. [2]

Memlekettik sektor uymdarmen aqsha qarajattardy qoldaný qatań qadaǵalaý boynsha júzege asyryladı jáne bıýdjettik qarajatyn pıdalanýdyń nysanaly maqsatyna saı qatań júrgiziledi. Aǵymdaǵy jıldıń 31 jeltoqsanynyń soǵyna deıin igerilmegen josparylý taǵaıyndaılardyń qaldyqtardy joıylady.

Bıýdjettik baǵdarlamalardyń ákimshileri jáne qarjy baqylaý komitetiniń aýmaqtyq bólimshileri, qolma-qol aqsha men qundylyqtardyń saqtalýynyń qamtamasız etilýine, esep ayrysýda qolma-qol aqshanyń shekti pıdalanılı mólsheleriniń saqtalýyna, respýblikalyq jáne jergilikti bıýdjetterden bólinetin qolma-qol aqsha-qarajattarynyń, sondaı-aq aqyly qyzmet kórsetýlerdegi satýdan, demeýshilik jáne qairymdylyq kóme- kterden, depozittik somalardan túsken aqshanyń qandaı maqsatta pıdalanılıyna baılanysta nazar aýdara otyryp, memlekettik mekemelerdiń qarjy-sharýashylyq qyzmetine tek- serý júrgiziledi. Memlekettik uymnyń aǵymdaǵy shotyna aqsha qarajattarynyń kelip túsýi: Dt 1020 Memlekettik uymnyń aǵymdaǵy shoty Kt 1081 Jeke qarjylandyrý jospary boynsha mindettemeler qabyldaýǵa arnalǵan josparylý taǵaıyndaıлары.

Negizinen memlekettik uymdarǵa qarjy investitsualary tartylady, sebebi memlekettik uymdardyń banktik depozitterge, baǵaly qaǵazdarǵa, memlekettik obligatsualarǵa jáne jergilikti qaryzdardy toltyrýǵa bıýdjet aqsha qarajatyn salý úshin qoldanylady. Memlekettik sektor uymdarynda qarjylyq investitsua kelesideı qundary bar:

1. Ózindik qun boynsha

2. Úlestik qatysý

3. Ózge qarjy investitsualary

4. Ádil qun boynsha

5. Amortizatsualanǵan qun boynsha baǵalanyp júzege asyralady.

Qysqa merzimdi qarjy investitsualary boynsha satyp alýlar: Dt 1120 Qysqa merzimdi qarjylyq investitsualary Kt 1081, 1091 Respýblikalyq bıýdjetten qarjylandyrylatyn memlekettik uymnyń mindettemeleri boynsha jeke qarjy- landyrý josparyna saı mindettemelerin qabyldaýǵa arnalǵan josparylý taǵaıyndaıлары

Qazaqstan Respýblikasy Úkimetiniń sheshimi negizinde kvazımemlekettik sektordıń jargylyq kapitalyn tolyqtıryǵa bıýdjettik baǵdarlamalarǵa bólingen aqsha qarajatyn aýdarǵanda: Dt 2120 «Uzaq merzimdi qarjy investitsualary» shoty Kt 1080 «Respýblikalyq bıýdjetten qarjylandyrylatyn memlekettik uymnyń mindettemeleri boynsha jeke qarjy- landyrý josparyna saı mindettemelerin qabyldaýǵa arnalǵan josparylý taǵaıyndaıлары» jáne 1090 «Jergilikti bıýdjetten qa- rjylandyrylatyn memlekettik mekemeniń mindettemeleri boynsha jeke qarjylandyrý josparyna saı mindettemeler qabyldaýǵa arnalǵan josparylý taǵaıyndaıлары» shotynyń tuisti qosalqy shottarynyń krediti boynsha jazba júrgizedi.

Respýblikalyq jone jergilikti bıýdjetterdiń qarajaty esebinen taýarlardy, jumystar men kórsetiletin qyzmetterdi satyp alýǵa azamatyq-quqyqtyq mámilelerdi jasatyn memlekettik uymdardy aýmaqtyq qazynashylyq bólimshelerinde tirkeıdi. Memlekettik bıýdjet qarajatynyń esebinen memlekettik meke- meler jasatyn, biraq aýmaqtyq qazynashylyq bólimshelerinde tirkeýden ótpegen sharttar bıýdjettik qarjy bólymen qamta- masyz etilmeıdi jone jasalmaǵan dep tabylady. Memlekettik uymdar josparylý taǵaıyndaıлар n/e qabyldanǵan mindettemeler negizinen tys qaryzǵa satyp alǵan taýarlardy, jumystardy, kórsetiletin qyzmetterdi bıýdjettik aqsha qarajaty esebinen tóleýge jatpaıdy. Qarjylandyrýdyń bekitilgen josparynan tys satyp alynǵan taýarlardyń, jumystardyń n/e kórsetiletin qyzmetterdiń qunyn tóleýge beriletin qujattar jone satyp alynǵan taýarlar ónim berýshige qaitarylyy tis, al taýarlardy jumystardy n/e kórsetiletin qyzmetterdi qaitary múmkin bolmaǵan jaǵdaıda, ónim berýshige bereshék memlekettik uymnyń býhgalterlik esebinde kórsetiledi. Memlekettik uymnyń basshysy esep ayrysýlardy túgendeý aktisin, sondaı-aq túgendeý komissıasıy hattamasynyń negizinde bul týraly baǵdarlamalar ákimshisine habarlaı otyryp, debitorlyq jone kreditorlyq bereshékti esep ten shyǵarý týraly sheshim qabyldaıdy.

Qyzmetkerlermen esep ayrysý boynsha memlekettik uymnyń debitorlyq jone kreditorlyq bereshékteri aktivter men mindettemelerdi esep teıdiń ólshemderin saқтаған kezde aktiv nemese mindetteme retinde esep teledi. Qyzmetkerler- ermen esep ayrysý boynsha operatsualardy esepke alý úshin kelesideı shottar arnalǵan: 1260 «Qyzmetkerlerdiń qysqa merzimdi debitorlyq bereshégi». Onyń ishinde: 1261 Esep beretin somalar boynsha qyzmetkerlerdiń qysqa merzimdi debitorlyq bereshégi 1262 Qyzmetkerlerdiń ózge esep ayrysý túrleri boynsha qysqa merzimdi debitorlyq bereshégi. 1261 «Esep beretin somalar boynsha qyzmetkerlerdiń qysqa

merzimdi debitorlyq bereshegi» qosalqy shotynda qolmaqol aqshasyz esep ayryсы және korporativtik tólem kartochkasyn qoldana otyryp, byǵdjettik aqsha qarajaty esebinen esep ayryсы joly men júrgizilmetin shyǵystardy tóleýge olarǵa beriletin issapar shyǵystaryna beriletin avanstar boynsha esep beretin tulǵalarmen esep ayryсы eskeriledi. Esep berýge avans osy memlekettik mekemede jumys isteitin tulǵalarǵa ǵana basshynyń uǵarymy boynsha beriledi. Eseptilikke soma bergен kezde, byǵgalterlik qyzmettiń qyzmetkerleri ótken avanstar boynsha esep berýge jaǵapty tulǵanyń beresheginiń joq ekendigi týraly belgi jasalady. Eseptilikke berilgen aqsha olardy berý kezinde kózdelgen maqsattarǵa ǵana jumsalyna alady. Eseptilikke jaǵapty tulǵalar júrgizilgen shyǵystardy rastaityn qujattardy qosy arqyly avanstyq somanyń jumsalý týraly esep usynady. Avanstyq esepke qosa berilgen qujattardy olardy esepke jazý tǵrtibimen esep beretin tulǵa nómirledi. Qyzmetker issapardan oralǵannan keiin 5 jumys kún ishinde, avanstyq esep berýge mindetti. Avanstyń paidalanylmaǵan qaldyǵyn esep beretin tulǵa avanstyq esep tapsyrǵannan keiin, 3 jumys kúnнен keshiktirmei qatarýy tiis. Esep beretin tulǵaǵa jańa avanstar berý úshin, buryn berilgen avansty qatarý mindetteledi. Korporativtik tólem kartochkasy boynsha aǵymdaǵy shottan aqsha qarajatyn paidalaný týraly esep beretin tulǵalar korporativtik tólem kartochkasyn qoldana otyryp júrgizilgen tólemderdiń rastaýy bolyp tabylatyn qujattardy qosa bere otyryp avanstyq esep usynady.

Memlekettik sektor uıymy bolyp tabylatyn respýblikalyq byǵdjettik baǵdarlamalar aǵimshileriniń engizgen ózgeristerine sai respýblikalyq byǵdjettik baǵdarlamalar aǵimshisiniń jazbasha habarlamasyn alǵan yaqyttan bastap 10 jumys kún ishinde ózderindegi qarjylyq esepilik danasyna ózgerister engizýge quqyly. Jyldyq qarjylyq esepilik esepiden keiingi jyldyń 1 qańtaryndaǵy jaǵdai boynsha jasalady. Toqsandyq

qarjylyq esepilik aǵymdaǵy qarjy jylynyń 1 shildesindegi және 1 qazanyndaǵy jaǵdai boynsha jasalady. Jyldyq qarjylyq esepilik 1 qańtardan bastap 31 jeltoqsandy qosa alǵanda kúntizbelik kezeńge deiin jasalady. Qarjylyq esepilik betteri nómirlengen және mazmuny bar kitapshalanǵan túrde qaǵaz tasyǵyshta usynylady. Olar úshin qarjylyq esepilik usyný kúni bolyp pochta kásipornynyń shtempelinde, biraq byǵdjettik esepilik usyný kúnine deiin 5 kúntizbelik kúnнен keshiktirilmei kórsetilgen ony jiberген kún esepeteitin basqa turǵylyq mekenderde ornalasqan memlekettik mekemelerdi qospaǵanda, memlekettik mekeme úshin qarjylyq esepilik usyný kúni ony is júzinde tiesiligine qarai tabys etken kún bolyp esepeteledi. Eseptilik usyný úshin belgilengen merzim demalys nemese mereke kúńge saikes kelgen jaǵdaida, qarjylyq esepilik odan keiingi birinshi jumys kúńinde usynylady.

Memlekettik mekemeler usynatyn jyldyq, toqsandyq qarjylyq esepilikter kólemi mynalardy:

- 1) 1-nysan — byǵgalterlik balansty
- 2) 2-nysan — qarjylyq qyzmet nǵijeleri týraly esepi
- 3) 3-nysan — memlekettik mekemeniń qarjylandyry kózderi boynsha aqsha qarajattarynyń qozǵalysy týraly esepi
- 4) 4-nysan — taza aktivter/kapitaldyń ózgeristeri týraly esepi,
- 5) 5-nysan — túsendirme jazbany qamtıdy. [3]

Jyldyq және toqsandyq qarjylyq esepilikterge memlekettik uıymda byǵgalterlik esepi júrgizýge ie tulǵa qol qoiýǵa tiis. Basshy және bas byǵgalter qol qoiyp bolǵan soń, mindetti túrde qoiylǵan qol tolyq jazylǵan bolýy shart (Mysaly: aty-jóni, tegi degendei). Esepti jyldyń sońynda byǵgalterlik balanstyń málimetteri júrgizilgen túgendeydiń qorytyndylarymen bekitilgen bolýy және álbette aıqyndalyp, baıqalǵan qateler jyldyq qarjylyq esepilik berilgenge deiin túzetilýi mindetti.

Ádebiat:

1. Memlekettik sektordaqy qarjylyq baqylaý, L.Z Beisenova, Almaty 2018 jyl, «CyberSmith» baspasy, 75 bet
2. <http://adilet.zan.kz> — Memlekettik mekemelerde byǵgalterlik esepke aldy júrgizý qaǵidalary zańy
3. Memlekettik mekemelerdegi byǵgalterlik esep, A. Q. Sharıpov, Almaty 2014 jyl, «Dáýir» baspasy, 422 bet
4. Қаржылық есептілік нысандарын және оларды жасау мен ұсыну қағидаларын бекіту туралы // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V100006352>

Óskeleń urpaqy adamgershilik turǵydan áleymetindirý

Baikenzhe Nurgul Karzhaubaikyzy, maǵıstr-aǵa oqytýshy
Q. A. Iasaýı atyndaǵy HQTÝ (Türkistan qalasy, Qazaqstan)

Áleymettaný qoǵamdy tanydy, qyzmet sýbektisi men obektisin talday, olardy joǵarǵy deńgeide júzege asyra aldy. Áleymettik bilim qory jınala kele teorıalyq áleymettik tuıjyrymdama qalyptasty. Ǵylymı tanym negizinde, áleymettaný qoǵamdy oi elegine salady, oǵan jalpylai da, shynshyl da,

tolyqqandy da úrdis beredi. Áleymettik filosofıa topyraǵynan shyqqan áleymettaný filosofıalyq mádenıetti qabyldai otyra teorıalyq qorytyndy jasap, áleymettik qubylys tújyrymynda den qoiady. Bul tusta áleymettik talday arqyly filosofıadaǵy shektelip qalǵan qaǵidalardy búzyp shyǵady. Óz ishinde

mynanda aǵymdaryn qalyptastyrady: oń pıǵyldylyq, iaǵnı áleymettilikti tabıǵatpen birge qaray, oń pıǵyldylyqqa qarsy pıǵyl, iaǵnı áleymettiliktiń arnalyǵyna erekshe mán berý.

Shetel ádebietinde áleymettaný ártúrli qaýym jaıly ǵylym dep kórsetiledi, keibir amerikalyq áleymettanýshylar áleymettanýdy qoǵam, top, áleymettik minez-qulyq jaıly ǵylym salasy dep te júre, endi bireýleri áleymettaný oqshaılangan individterdi emes, áleymettik jaǵdaıdaǵy adamdardy zertteıdi dep esepteıdi. Belgıa áleymettanýshysy Mha de Kostranyń pikiri boıynsha, áleymettaný adamdar arasyndaǵy qarym-qatynasty zertteıdi. Shynynda, áley-metganý ómirlik máselelerge jaýap berýdi aldına maqsat etip qoıady. Sebebi kazirgi zamanda kóp adam qorqynshpen ómir súredi. Olar iadrolyq soǵystan, júmysyzdyqtan, adam ara-katynasynyń názik-tiginen qorqady, al áleymettaný adamdardyń eń qıyn jaǵdaıǵa túsken kezderinde kómekke kelgisi keledi. Áleymettaný — qoǵamdy taný. Ómirdi tamı otyryp, ony ózǵertýge de bolady, osy jerde áleymettaný ǵylymy qajet.

Qazirgi zamanǵy áleymettaný kóp baǵytty, ǵylymy mektepter. Onyń ártúrli anyqtamalary bar. «Áleymettanýdyń qysqasha sezdiginde» áleymettaný degenimiz qoǵamnyń qurylyı, ómir súrı, damýy jaıly ǵylym dep beriledi. «Áleymettik sózdik» áleymettaný áleymettik qaýym meı áleymettik protsesterdiń damý zańdylyǵy, áleymettik qatynas onyń tetigi dep beredi, qoǵam men adam, qaýym men túlǵanyń negizgi tiregi delinedi. «Áleymettanýǵa kirispe» atty kitapta, áleymettaný degenimiz óz dińgeginde áleymettik qaýymdy, onyń shyǵy tegin, ózara áreketin damýyn jınaqtatyn ǵylym delingen. Bul anyqtamalaryń árqaısysynyń da ózindik túǵyry bar. Kóp ǵalymdar áleymetganý degenimiz qoǵam nemese arnaly qoǵamdyq qubylys dep qarastyrýǵa jaqyn turady. Alaida, bul shyndyq emes, sebebi qoǵamdyq qubylystardy quqyq teoriasy da, sarası ekonomıa da, tarih ta, psihologıa da, filosofıa da t. b. qarastyrady. Áleymettaný arnaly ǵylymdardyń qarama-qarsy túri, ol qoǵamdyq qubylystardyń edáýir jalpylama tımalyq kasetterin zertteıdi. Al ózge ǵylymdar jeke dara turǵydan zertteý jasaıdy.

Áleymettaný jalǵyz tanym jolyn ǵana almaıdy, ony qorytyndaıdy, taldaıdy, túindeıdi. Áleymettanýdyń parda bolıymen birge tulǵanyń ishki álemine kirýge múmkindikter ashylady. Osyıaısha, onyń ómirlik maqsaty, múddesi, talaby, qajettiligı tanyлады. Áleymettaný jeke adamdy tanyp bilýdi ǵana kózdemeıdi, ol áleymettik ortany, qaýymdy zerttep baryp, adam emir súretin ortadaǵy áleymettik bılanysty, áleymettik áreketi úrenip, zerdeleıdi, onyń álemdi tolyqqandy júre retinde tamı alý qabileti joǵary. Júre damý qalpyn da, daǵdarys qalpyn da qarastyrady. Daǵdarys sebebin izdep, odan shyǵýǵa talpyntady. Qazirgi áleymettanýdyń negizgi problemalary: adamnyń ómir súre alýy, órkeniettiń jańarýy, onyń deńgeiin kóterý. Áleymettaný ǵylymy kóp deńgeili ǵylym, abstraktyly

da, naqty da nysandary bar jáne olar birge. Iri jáne shaǵyn teorialaryǵa, teorialyq bilimderge ie.

Áleymettanýdyń iri jáne shaǵyn deńgeileri degenimiz ne? Iri áleymettik deńgeı — áleymettik kurylym, qaýym, úlken áleymettik top, tap, júre, protsess, obekt, órkeniet jáne onyń asa iri túri. Ol ýaq-túekti qarastyrmaıdy, keshendi túrdegi jaǵdaıardy sheshedi, dúnejúzilik qoǵamdyq júemen bılanysta jáne árekette, ártúrli mádenietti, institúttar men qoǵamdyq qurylymdardy ǵalamdanǵan.

Shaǵyn áleymettik deńgeı qoǵamdyq ómirdiń jeke salalaryndaǵy áleymettik protsesterdi taldaıǵa baǵyttalǵan. Ol áleymettik minez-qulyqqa, túlǵalyq araqatynasqa, áreket maqsat múddesine, toptyq jáne qaýymdyq áreketterdi yntalandyrýǵa t. b. arnalǵan.

Sonymsh áleymettaný — áleymettik qaýymnyń qalyptasýy, damýy, mindetin atqarýy jónindegi qoǵamdyq ǵylym.

Áleymetgik josparlaý áleminiń barlyq elderinde damýǵan, álemdik keń aýqymdy ómir áreketteri protsesterinen bastap, jeke aimaq, qala, aýyl, mekeme, újymdardy da qamtıdy. Áleymettanýshy ǵalymdardyń jeke qaǵıdalaryna qaramastan, áleymettaný ideologıalyq mindetti qyzmetin oryndaıyn jalǵastyra berýde. Zertteýlerdiń nátıjeleri belgili bir áleymettik maqsattarǵa jetý úshin toptar múddesine paidalanýy múmkin. Áleymettik bilim kóbinese adamdardyń minez-qúlqyn tártipteýge qyzmet etedi, sonymen katar belgili-bir tártip qalyptastyryp, qundylyqtardyń irgesin salýǵa negiz bolady. Áleymettaný adamdar araqatynasyndaǵy túsinistikterdi de jaqsartýǵa qyzmet ete alady jáne sol jolmen kóǵamdyq katynastardy jetildirýge tuǵyr bolady. Osy jaǵynan áleymettanýdyń ǵymanistik qyzmet etý mindeti jaıly sóz bolady.

Kez-kelgen ǵylymnyń qurylymyn aldına qoıǵan mindetteri men qoǵam aldında oryndatyn qyzmetteri quraıdy. Áleymettaný da sonдай. Áleymettaný, birinshiden, áleymettik bolmys jónindegi bilimdi qalyptastyrýǵa bılanysty ǵylymy máselelerdi sheshedi, áleymettik damý protsesin túsiniredi, syretteıdi, tujyrymdamalar jasaıdy, áleymettik zertteý men taldaý ádistemelerin júzege asyrady. Teorialary men tujyrymdamalary teorialyq jáne irgeli áleymettanýǵa negiz bolady. Ekinshiden, áleymettik jaǵynan sheshilýi tuis máselelerdi áleymettik protsesterge josparly, ári maqsatty túrde áser etý joldary men qúraldaryn taldaı otyra sheshedi. Endeshe, teorialyq jáne naqty áleymettaný aldında qoıǵan maqsattaryn ǵylymy jolmen nemese is júzinde sheshkenine qaray ajratylady.

Áleymettik bilimder degenimiz teoriya men tájirbeniń birliǵi. Tóurialyq zertteýler shyndyqty onyń bolyp jatqan jeri men onyń damýynyń jalpy jáne jeke deńgeilerinde túsiniredi. Zań tetigi áreketin alýǵa baǵdar beredi jáne parda bolı nysanasyn da tabady. Empirikalyq áleymettik zertteýler naqty keńertilgen aqparatpen bılanysty, odan ári jalpy ǵylymy ádisterge súenedi, esepteıdi, naqty zertteý túrlerin (suhbat, áleymettik kadaǵalaý, ýaqyt biýdjetin oqyp-úrený) qoldanady.

Ádebiat:

1. Aıtov N. A. Sotsiologıa trýda. A., 1997
2. Gabdıllına K. G. Sotsiologıa. Ýchebnoe posobie. A., 2002

3. Gabdýllina K. G. Sotsiologiya. Hrestomatia. A., 1998

Erik máseleleri onyń balalyq shaqta damýy

Baikenzhe Nurgul Karzhaubaikyzy, magistr-aǵa oqytýshy
Q. A. Iasaýi atyndaǵy HQTÝ (Túrkistan qalasy, Qazaqstan)

Biliminiń osy deńgeleleriniń qylysyń nátijesinde onyń ózindik nysany retinde orta deńgei teorıalary shyǵady, olar: tulǵa áleymettanýy, otbasy áleymettanýy, sarası áleymettanýy, etnoáleymettanýy, bilim áleymettanýy, t.b. Bul jerde másele zertteletin obektiniń sıpaty boıynsha ǵylymı bilimniń qurylymdyq elementteriniń bólinýi jóninde bolyp otyr. Orta deńgei teorıasy nemese arıay áleymettaný teorıalary qoǵamdyq ómirdegi áleymettik institýttardyń jáne toptardyń jekelegen jaqtary men salalaryn qamtıdy. «Orta deńgei teorıalary» uǵymyn amerikandyq áleymettanýshy R. Merton engizdi.

Biz óz ekonomıkalyq ómirimizdiń strategıasyn ázirlep, ony iske asyryǵa kirirken kezeń azıualyq rınoqtardyń kúireýinen keiin qalpına kelip jatqan jahandyq ekonomıka úshin kúrdeli boldy. Al, jańadan ǵana naryqtyq qalypqa túsip jatqan bizdiń ekonomıka úshin bul memleket retindegi beriktigimiz ben saqtalyp qalýymızdyń óte úlken synaǵy boldy.

Soǵan oraı turlaıly ekonomıkalyq mádenıetti qurý jónindegi bizdiń kúsh-jigerimiz tiimdi bolyp shyqty. 2000 jylдың ózinde-aq qazaqstandyq ekonomıkanyń ósýi 9 %-dan asyp tústi, al bar-joǵy 3 jyl buryn, 1997 jily, Úkimet 1994 jylдың qaryzdaryn qalaı óteydi bilmegen edi.

2000 jylǵa qarai Qazaqstan endi kóptegen integratsıualyq úderisterdiń belsendi qatysıshysy jáne bastamashysy boldy. Biz Táýelsizdiktıń alǵashqy jıldarynda usynǵan eýrazıualyq integratsıua ideiasy praktikada iske asyryldy — Eýrazıualyq ekonomıkalyq qoǵamdastyq quryldy. Birtutas keden keńistigin qurý kelesi qadam edi.

Qazaqstannyń bastamasy bylai boldy: orta q keden tarıfteri, orta q keden shekarasy, BSU-ǵa kirý jónindegi birlesken is-áreket.

Úsh memleket — Qazaqstan, Resei jáne Belarýs keden odaǵyn quryp, sol arqyly óz azamattarynyń múmkindikterin, halyqaralyq rınoqtarǵa yqpal etý múmkindikterin keńeitti.

Syrtqy rınoqtarda óz ustanymdarymyzdy ornıqtıruı úshin biz Indýstriualyq-innovatsıualyq damý strategıasyn ázirlep, eldiń ónerkisiptik áleyetin birtindep ósirip, onyń infraqurylymdyq quramdistaryn damıttıq.

Ósý ústindegi indýstriualyq Qazaqstannyń kartasynda jyl sayın jańa óndirister, jańa infraqurylymdyq jobalar pıada bolyp jatty, avtomobil joldary jáne halyqaralyq kólik dálizderi salıandy jáne jöndeldi.

Damýǵan kólik infraqurylymy qazaqstandıqtardyń aldınan bilim, medıtsıualyq qyzmettiń laıqty sapasyn alýdyń tańdaıyn keńeıtuı jóninde qosymsha múmkindikter, al bıznestiń aldınan aımaqtyq keńeıdiń, halyqaralyq qoǵamdastyqqa kirıydiń, óziniń básekege qabiletiligin

artırtıruıdyń qosymsha múmkindikterin ashyp berdi. Munny túsine otyryp, biz 2001 jylđy avtomobil joldarynyń jly dep jarıaladyq. 32 myń shaqyrym joldar salıandy jáne jöndeldi — al bul Qazaqstannyń barlyq joldarynyń 30 %-y, buǵan 766 mlrd. teńge jumıaldy. Joldardyń jańa jańa túrleri pıada bola bastady. Quny 3,4 mlrd. dollarlyq «Batys Eýropa — Batys Qytaı» alyp transeýrazıualyq magistraldıy qurylysy bastaldy. Mańızdy temirjol tarmaqtary salıny, tutas ulttyq temirjol jelisin qurıǵa múmkindik tıdy. Naq sondıqtan da aviatsıualyq tasymaldar ártaraptandyryldy. Barlyq derlik oblyst ortalyqtarynyń áyejailary, Kaspıdegi teńiz porty jańǵırtılydy.

Jýyrda ǵana uzyndıǵy 1 800 shaqyrymdyq «Túrkimenstan — Qytaı» gaz qubyry iske qosıly, onyń 1 300 shaqyrymy Qazaqstannyń úlesine tiedi. Sodan sál buryn «Batys Qazaqstan — Batys Qytaı» munai qubyry jáne uzyndıǵy 1 100 shaqyrym «Soltústik — Ortústik» elektr jetkızip berıdiń joǵary kerneıli jelisi sekildi strategıualyq mańızdy bar nysandar iske qosılydy.

Agrarlyq sektordıy damý deńgei árkezde de bizdiń qoǵamymızdyń áleymettik-ekonomıkalyq ál-aıqatnyń aıqındaıshy faktory bolyp keldi. Bul sektor ishki jalpy ónimniń 6 % derligin, halyqtyń tutıny qorınyń 70 %-ǵa jýyǵyn qalyptastıradı jáne eldiń azyq-túlik táýelsizdigin qamtamasız etedi.

Osy jıldar ishinde bıdai óndirisi jan basına 1 060 kıloǵa jetti, munyń ózi 2007 jily Qazaqstannyń Avstralıadan oza otyryp, álemde osy kórsetkish boıynsha 1-shi orıńǵa shyǵıyına jaǵdai jasady. Biz bıdai eksporty boıynsha álemde 7-shi orın alamyz.

Jańa ǵasyrdıyń alǵashqy on jylđyǵy boıyna Qazaqstan senimdi ekonomıkalyq ósim kórsetkishterın pash ete bildi.

Úkimet qaraıynda 238 joba bar. Olardıy jalpy somasy 7,5 trillion teńgeni quradı. Osy jobalardıy barlyǵy respúblikalyq jáne ónirlik indýstriualandıruı kartasına engizilýi ábden múmkin. Júzege asyrylıy ábden qolǵa alyńǵan árbir joba boıynsha naqty jaıapty tulǵalar men ol jobalardıy iske qosılyy jaıapty belgilengen.

Bırlıy jily pıadalanıǵa beriletin jobalarda Aqtóbe oblystınyń enshisi mol. Munda 95 milliard teńgeniń 24 jobasy iske asyrylmaq. Investıtsıuanıyń neǵurlım iri kólemi Shyǵıs Qazaqstan (148 milliard teńgeniń 11 jobasy), Pavlodar (145 milliard teńgeniń 13 jobasy) oblystınyń úlesine tiedi. Eń kóp jumys ornı Jambyl oblysynda (9 joba boıynsha 3668 jumys ornı) quryladı. Ústimizdegi jylđyń birinshi jartyjylđyǵında iske qosılatın jobalar boıynsha 1 naıryzdaǵy málimet boıynsha Aqmola (97 paıyz), Mańǵystay (96 paıyz) oblystıary alda keledi. Ekinshi jartyjylđyqta iske

qosylatyn jobalar boıynsha investitsualardy ıgerıy deńgeı Soltústik Qazaqstan (81 payız), Ońtústik Qazaqstan (71 payız) oblystarynda jaqsy jaǵdaıda.

Úkimettiń berip otyrǵan aqparaty boıynsha 191 iri jobany iske qosy qajettigin, ol jobalardyń aıqymy 4,7 trillion teńgeni quratyndygyn, bul jobalardyń 144-i bylǵy jyly pıdalanýǵa beriletindigin, sonyń 141-i ákimdikterdiń jaýakershiliginde ekendigin aıtty. Qalǵan úsh jobany «KazAgro» holdingi júzege asyrýy kerek.

Joǵaryda aıtylǵan 144 jobanyń jalpy quny 854 milliard teńgeni quraidy. Osy jumys bylǵy jyly júzege asqan jaǵdaıda elimizde 20 myńǵa tarta turaqty jumys orny qurylyy tis. 44

joba boıynsha úlken qurylys jumystary júredi. Oǵan 100 myńǵa tarta adam qatystyrylady.

Endi eń aldyndaǵy asa mańyzdy mindet — údemeli indýstrialyq-innovatsıalyq baǵdarlamany júzege asyrýymyz kerek. Elimizdiń bolashaǵy, ál-aıqatynyń jaqsarýy osy oıǵa alǵan isti qalai júzege asyratyndygymyzǵa bailanysty bolady.

Mundaǵy negizgi jobalardy qarjylandyrý kózderiniń barlyǵy sheshilgen. Atqaratyn istiń aıqymy belgili. 141 joba túgeldei ákimderdiń usynystary arqyly ótti deýge bolady. Endeshe derbes jaýapkershilikti moıynǵa ala otyryp, barynsha jumys istertin kez keldi. Sol úshin barlyq másele aldyn ala eskerilip, qajetti jaǵdaı týǵyzylyp otyr.

Ádebiat:

1. Vıdkok M., Frensis D. Raskrepoenniy menedjer. M., 1991.
2. Dorin A. V. Ekonomicheskaya sotsiologiya. Minsk, 1997.
3. Markovich D. Sotsiologiya trýda. M., 1988.
4. Samygin S. I., Stoliarenko L. D. Psihologiya úpravleniya. R.n/D., 1997.
5. Sokolova G. N. Ekonomicheskaya sotsiologiya. Minsk, 1997.
6. ОПТА ДЕНГЕЙ ТЕОРИЯСЫ // Helpix. URL: <https://helpix.org/3-77143.html>

ЕАЭО жағдайында ауыл шаруашылық өндірісін мемлекеттік қолдау

Қалтаева Сауле Ануарбекқызы, э.ғ.к., доцент
Самаликова Айнұр Махатайқызы, аға оқытушы
Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ (Түркістан қаласы, Қазақстан)

ЕАЭО елдері арасында бірыңғай бәсекелік жағдайларды құру үшін ауыл шаруашылық тауарөндірушілеріне қолдаудың бірыңғай ережелері қажет. Сондықтан ауыл шаруашылық тауарөндірушілеріне бәсекелік жағдайлардың айырмашылығын қысқарту мақсатында негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қажетті өнім түрі мен мөлшерінің оңтайлы көлемін, әрбір ауыл шаруашылық тауары бойынша өнімнің техникалық сипаттамаларын біртекті жағдайға келтіру маңызды.

Объективті себептер бойынша ауыл шаруашылық тауарөндірушілері рентабельділікті ұстап тұра алмайды. Осыған байланысты мемлекеттің қолдауы азық-түлік саясатының қажетті элементі болып табылады. Экономикалық дамыған мемлекеттердің көпшілігі дотация, субсидия, ауыл шаруашылық тауарөндірушілеріне берілетін жеңілдіктер түрінде ынталандырушы аграрлық саясатты жүргізеді. ДСҰ-на мүше елдердің ауыл шаруашылығына жұмсалатын шығындардың жартысы өндіріс пен сауданы бұрмалайтын («сары қорзина») шараларға жатады — энгергоресурстарға кететін шығындарды бюджеттік өтеу (Қазақстанда — 29,1 %), тыңайтқыш, тұқым, өсімдіктерді қорғау құралдарын сатып алуға шығындарды бюджеттік өтеу (Беларусияда — 9,3 %, Ресейде — 8,1 %, Қазақстанда — 17,5 %), бұл әлемдік ауыл шаруашылық нарығына келеңсіз ықпал етеді, артық тауар өндірісіне, ауыл шаруашылық өнімдеріне бағаның төмендеуіне алып келеді [1,2].

Ауыл шаруашылығын жалпы қолдауға жиынтық мемлекеттік қолдаудың деңгейі Беларусьта 14,2 %, оның ішінде тікелей — 10,9 %, Ресейде — 6,9 %, оның ішінде тікелей — 4,7 %, Қазақстанда — 7,4 %, оның ішінде тікелей — 4,4 % құрайды [3].

Ауыл шаруашылық өнімдерін сатудың ең жоғарғы жиынтық деңгейі Ресейде, несие ресурстарының максимальды құны мен салық ауыртпалығы — Беларусьта, экономикалық ресурстарға бағаның төмен деңгейі — Қазақстанда. Нәтижесінде ЕАЭО елдерінде мемлекеттік қолдаудың көлемі мен бағыттары елеулі ерекшеленеді. Жалпы мемлекеттік қолдауға қатысты бекітілген нормалардың кешені ауыл шаруашылық өнімдерін сату үшін қолайлы жағдайлар құруға мүмкіндік береді, ал қолдаудың жекелеген түрлерін шектеу мен қысқарту — бәсекені дамыту үшін жағдайлар құрады. Ауыл шаруашылық өндірісінде қалыптасқан жағдайға әлемдік азық-түлік нарығында болып жатқан процестер елеулі ықпал етеді. Тауар тапшылығы есебінен тағам өнімдерінің бағасы әлемдік бағадан артатынын атап кеткен жөн, бағаның арту жағына қысым көрсететін сатып алушылардың бәсекесі туындайды. Мысалы, Қазақстанда негізгі маңызды өнімдердің бағасы Беларусьта қарағанда 42 %-ға, Ресейге қарағанда — 29 %-ға жоғары [4].

АӨК-де баға белгілеудің негізі ауыл шаруашылық өнімдеріне сатып алу бағаларын оны өндіру мен сатуға

кететін қоғамдық қажетті шығындарға келтіру болып табылады, бұл кезде әлемдік бағалардың деңгейі мен қарқыны ескерілуі керек. Бағаның маңызды қызметі саланы одан әрі дамыту үшін ауыл шаруашылығының табысын реттеу болып табылады. Баға белгілеу жүйесі өндіріс құралдарына баға қарқынын, ауыл шаруашылығындағы табыстар мен шығындарды, АӨК-нің соңғы өнімдері мен қызметтеріне бағаны жедел бақылауды қарастырады.

Мемлекет жеңілдетілген несиелеу, субсидиялау, салықтық жеңілдіктер механизмі арқылы ауыл шаруашылық өндірушілерінің табысын қолдау үшін қаржы бөле отырып, өндірілген өнімнің белгілі бір көлемін орталықтандырылған түрде сатып алуы тиіс. Осылайша, баға белгілеу саласында ЕАЭО елдерінде ауыл шаруашылық өнімдеріне бағаны бірегейлеу бойынша кезеңді жұмыстар жүргізілуі тиіс. Ауыл шаруашылық өндірісінің тиімділігін арттыру мен ішкі азық-түлік нарығының тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында АӨК-де бағалық қатынастарды оңтайландыруға қол жеткізуге бағдарланған механизм жасау қажет. Бұл кезде келесідей шараларды қарастырған жөн: негізделген интервенциялық бағалар бойынша ұзақ сақталатын өнімдердің (бидай, ет, сүтті қайта өңдеу өнімдері) сатып алу және тауар интервенцияларын қолдану, олардың деңгейін анықтауда ауыл шаруашылық ұйымдарының өткізілген өнімдерінің нарықтық бағасы мен өзіндік құнының мониторингін анықтау. Ауыл шаруашылық өндірісінің тиімділігін арттыру мен баға теңсіздігі мәселесін шешудің маңызды факторы шығындарды азайту, өнімнің өзіндік құнын төмендету, өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығын кезекті модернизациялау болып табылады [5].

Несиелеу сферасындағы ЕАЭО мемлекеттерінің аграрлық саясаты әлі де жеткілікті біріздендірілмеген және әртүрлілігімен ерекшеленеді. Мысалы, Ресейде несиелендіру ауыл шаруашылығында әрекет етуші экономикалық механизмнің басты элементі болып табылады және аграрлық салаға қаржылық капитал ағынын ынталандырудың жалғыз бағыты — несиелер мен займдар бойынша пайыздық ставкаларды субсидиялау. Ресейде несиелеуді қолдау механизмінің кемшіліктерінің бірі пайыз төлеу бойынша шығындардың бір бөлігін өтеуге берілетін субсидия Орталық банктің қайта қаржыландыру ставкасына байланысты болып табылады, ал қайта қаржыландыру ставкасы несиелер бойынша орташа өлшемді ставкалардан 3 есе төмен. Осылайша, жүз пайыз өтеуге берілетін субсидиялардың өзі ауыл шаруашылық тауарөндірушілері келтіретін шығынның тек бір бөлігін ғана жабады.

Қазақстанда ауыл шаруашылық өндірісін жеңілдетілген несиелеу жүйесі реттелінетін пайыздық ставкалар бойынша мемлекеттік несиелік ресурстарды бөлуге негізделген және толығымен мемлекетпен әкімшіліктен-

дірілген. Экономиканың барлық сферасына ұсынылған несиелердің көлемі ЕАЭО елдері бойынша 2016 жылы 2015 жылмен салыстырғанда 45,4 %-ға қысқарып, 728,6 млрд. долларды құрады, оның ішінде Беларусьта — 28,5 %, Ресейде — 46,8 %, Қазақстанда — 28,7 %.

Қайта қаржыландырудың ең жоғары ставкасы Беларусь бойынша 25 %, бұл Ресейдегі көрсеткіштен 2,2 есе жоғары. Қысқа мерзімді несиелер бойынша жеке тұлғаларға берілетін орташа өлшемді пайыздық ставкалар (үлттық валютада) Беларусь бойынша — 26,3 %, Қазақстанда — 18 %, Ресейде — 24,2 %, ұзақмерзімді несиелер бойынша: Беларусьта — 19,3 %, Қазақстанда — 17,2 %, Ресейде — 17,5 % құрады.

Қысқа мерзімді несиелер бойынша заңды тұлғаларға берілетін несиенің орташа өлшемді пайыздық ставкасы (үлттық валютада) Беларусьта — 32,8 %, Қазақстанда — 17,2 %, Ресейде — 13,8 % құрады, ал ұзақ мерзімді несиелер бойынша Беларусьта — 23,2 %, Қазақстанда — 12 %, Ресейде — 13 % құрады. Қысқа мерзімді несиелер бойынша жеке тұлғаларға берілетін орташа өлшемді пайыздық ставкалар (шетелдік валютада) Қазақстанда — 7,0 %, Ресейде — 13,2 %, ұзақмерзімді несиелер бойынша Қазақстанда — 11,1 %, Ресейде — 11,2 % құрады [6].

Интеграция жағдайында ауыл шаруашылық өндірісін мемлекеттік қаржылық қолдауды зерттеу мына жағдайлардың маңыздылығын көрсетті: өндірушілердің ортақ азық-түлік нарығына қолжетімділігінің тең жағдайларын қамтамасыз ету, ауыл шаруашылық өнімдері мен азық-түліктің айналымымен байланысты талаптарды біріздендіру, өндіріс пен ауыл шаруашылық өнімдері нарығының теңгерімді дамуы, сыртқы нарықтарда өндірушілердің мүддесін қорғау, экспорт көлемін ұлғайту мен оның атауын кеңейту, тұрғындардың сұранысын қанағаттандырудың басымдығы мен өзара тиімді сауданың мүдделерін есепке алу мен теңдік принципі негізінде келісілген агроөнеркәсіптік саясат. Бұл мемлекетаралық ықпалдасу механизмдерін, оның ішінде өндірісті мемлекеттік қолдау, азық-түлік нарығын реттеу, өнім өндіру мен айналыс сферасында, ауыл шаруашылық өнімдерін қайта өңдеу сферасында бірыңғай талаптар, ветеринарлық және санитарлық қызмет көрсетуді қамтамасыз ету, ауыл шаруашылық өнімі мен азық-түлік экспортын дамыту, инвестициялық даму, бірлескен ақпараттық қамтамасыз ету механизмдерін ендіруді талап етеді.

ЕАЭО елдерінде мемлекеттік басқарудың біріздендірілген механизмін ендіру ауыл шаруашылық тауарөндірушілері үшін бірдей экономикалық жағдайлар құруға, өндіріс тиімділігін арттыруға, тұрғындарды азық-түлікпен қамтамасыз ету мәселесін шешуге мүмкіндік береді.

Әдебиет:

1. Маслова В. В. Экономические аспекты формирования Евразийского экономического союза в аграрной сфере // Экономика сельского хозяйства России. - 2015, № 7. с. 89–95

2. Глотова И. С. Развитие экономической интеграции в аграрном секторе Евразийского экономического союза: автореф. дис. канд.экон. наук.-М., 2014.-26 с.
3. Сигарев М. И., Нарынбаева А. С. Совершенствование государственной поддержки сельскохозяйственного производства в условиях интеграции стран ЕАЭС // Вестник Омского университета. Серия «Экономика», 2017-№ 2 (58)
4. Россия в цифрах — 2015 год: краткий статистический сборник / Росстат.-М., 2015—543 с.
5. Nevmatulina Z. Development of Agrobusiness in Kazakhstan im the Conditions of the EAEC (on materials of the Food Industry)// Biosciences biotechnology research Asia. — Deli,2015.-Vol.12(1).С.77—86
6. Государства — члены Таможенного союза и Единого экономического пространства в цифрах // Краткий статистический сборник: Евразийская экономическая комиссия.-Москва, 2015.-180 с.

Жаһандану жағдайында азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің шетелдік тәжірибелері

Қалтаева Сауле Ануарбекқызы, э.ғ.к., доцент
Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ (Түркістан қаласы, Қазақстан)

Экономиканың жаһандануы бүкіл адамзаттың өзекті мәселелерінің қатарына азық-түлік қауіпсіздігі мәселесін шығарды. Бұл ХХ ғасырдың 70-ші жылдарының ортасынан бастап дамушы елдердегі әлеуметтік-экономикалық процестермен байланысты әлемдік қауымдастықтың белсенді қарастырылатын және талқыланатын мәселесіне айналды.

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету — бұл төтенше азық-түліктік жағдайларды ескертуге бағытталған экономикалық, ақпараттық, ұйымдастыру-техникалық, құқықтық және басқа да сипаттағы шараларды жасау мен жүзеге асыру. Халықаралық сарапшылардың бағалауы бойынша егер тұрғындар екі және одан да көп ұрпақ ағымында ашығатын болса, онда гендік деңгейде физиологиялық және интеллектуалдық деградация процестері орын басады [1].

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуді әрбір нақты мемлекеттің ұлттық қауіпсіздік жағдайының негізгі компоненттерінің бірі болып табылатын оның жаһандық деңгейін қарастырудан бастаған жөн. Әлемдік азық-түлік кешені қазіргі уақытта келесі негізгі тенденциялардың өршуі жағдайында қызмет етеді: экономикасы жылдам қарқынмен дамып келе жатқан Оңтүстік Шығыс Азия елдерінде тағам өнімдеріне сұраныстың өсуі, әлемде ашығу ауқымының үздіксіз кеңеюі мен ашығушылар санының өсуі, тағам өнімдеріне баға деңгейінің артуы, әлемдік ауыл шаруашылығына инвестиция деңгейінің жеткіліксіздігі. Соңғы онжылдықтағы заманауи ауыл шаруашылық технологиясы саласындағы жағымды өзгерістердің болуына қарамастан әлемдік азық-түлік нарығының жоғарыда аталған тенденциялары әлемде азық-түлік өндірісі өсімінің жоғарғы қарқынын болжауға мүмкіндік бермейді.

Әлемде 2015 жылдың басына 805 миллионнан аса немесе әрбір тоғызыншы адам ашыққан. Бүгінгі күні 63 дамушы мемлекеттерде 1992 мен 2015 жылдар аралығында

ашығушылардың үлесі екі есе қысқарды. 2014 жылы Бүкіләлемдік азық-түлік бағдарламасының негізгі донорлары АҚШ (1,9 млрд. долл.), Ұлыбритания (364 млн.), Канада (320 млн.), ЕО (306 млн.), Германия (225 млн.), Сауд Аравиясы (164 млн.) болып табылды [2].

Тағам өнімдерінің тапшылығын азайту үшін көптеген елдер олардың импортына жүгінеді. Бұл кезде азық-түлік импортына бағдарлану елдің ішінде тағам өнімдерінің өндірісіне теріс ықпал етуі мүмкін, өйткені импорт мемлекеттік азық-түлік ресурстарының едәуір бөлігін қамтамасыз ете отырып, тауарлы азық-түлік нарығының үлкен бөлігін қалыптастырған жағдайда отандық тауарөндірушілердің өнімдеріне ішкі нарық бағалары күшті күйзелісті ықпалды бастан өткізеді. Бұл жағдайда мемлекет ауыл шаруашылық өндірісі отандық өндірушілер үшін экономикалық тиімді болу үшін протекционистік шараларды қолдануға мәжбүр болады. Алайда бұл шаралар халықаралық ұйымдар, оның ішінде ДСҰ тарапынан қарсылық көріп жатады.

Дамушы елдердегі азық-түлік мәселесінің шиеленісуі тұрғындардың ағымдық азық-түлік қажеттіліктерінің өсу қарқыны мен ұлттық өндірістің өсу қарқыны арасындағы айырмашылықтың кеңеюінен туындаған. Бұл сәйкессіздік Азия, Африка және Латын Америкасы елдерінің әлеуметтік-экономикалық даму теңгерімсіздігінің бірін құрайды.

Азық-түлікке деген қажеттіліктердің ұлғаюы ең алдымен қалған елдердегі тұрғындардың өсу қарқынымен салыстырғанда дамушы елдердегі тұрғындардың табиғи өсу қарқынының күшеюі салдарынан болып отыр. Бұл елдердегі тұрғындардың табиғи өсімінің орташа жылдық қарқыны азық-түлікті тұтынудың қазіргі төмен деңгейін қолдауға кететін қаржының деңгейін анықтайды. Дамушы елдердегі азық-түлік мәселесінің тереңдігі одан әрі күшеймес үшін азық-түлік өндірісі тұрғындар санының өсуі сияқты деңгейде ұлғаюы тиіс. Тағам рационасын жақсарту

үшін өндіріс қарқынын арттыру қажет. Сондықтан азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету аграрлық сектор мен қосалқы салаларды жедел қалпына келтіру стратегиясын жүргізуді көздейді [3].

Тұрғындар санының тұрақты өсу тенденциясы, қалпына келмейтін ресурстардың сарқылуы мен қымбаттауы, жер ресурстарының сарқылуымен, ауыл шаруашылық жерлерінің деградациясымен байланысты әлемдік жан басына шаққандағы тұтыну деңгейінің қысқаруы мен негізгі тағам өнімдеріне әлемдік бағалардың тұрақты өсуі байқалады.

Қазақстан жер ресурстарының үлкен әлеуетіне ие. Еуропалық экономикалық кеңістікке кіретін мемлекеттермен салыстырғанда Қазақстан жермен қамтамасыз етілген елдерге жатады. Қазақстан тұрғындарының тұтыну құрылымында мал шаруашылығы өнімдерінің жеткіліксіздігі байқалады. Жалпы тұтынылатын өнімдердің энергетикалық құндылығы ғылыми негізделген нормативтерге жақын келгенімен тұрғындар ет және ет өнімдері, сүт пен сүт өнімдері, картоп, көкөністер мен жемістерге тапшылықты сезініп отыр. Бұл теңгерімсіздікті ауыл шаруашылық жерлерін пайдалануды жақсарту, сондай-ақ қосымша жер ресурстарын тарту есебінен жою мүмкін болады. Ғалымдар Қазақстанның жер ресурстарының әлеуеті жақын болашақта 30 млн. тұрғындар санын азық-түлікпен қамтамасыз ете алатындығын айтып жүр. Бұл азық-түлік ресурстарының өндірісін бидай бойынша 1,8 есе, еттің барлық түрін-Зесе, сүтті-3,6 есе, жұмыртқаны-2,7 есе арттыру қажеттігін талап етеді [4].

Азық-түлік импортын қысқарту үшін Қазақстанға шетелдік тәжірибені басшылыққа алуға болады. Еуроопалық одақ елдерінің көпшілігінде азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерінің негізгі тұтқасы тұтынушылардың құқығын қорғау, азық-түлік өнімдерінің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, қоршаған табиғи ортаны сақтау болып табылады. Германияда заңды тұрғыда азық-түлік құқығының үш негізгі мақсаттары бекітілген: денсаулықты қорғау (тек қауіпсіз тағам өнімдері ғана сатылады); тұтынушыларды алдаудан сақтау; қоғамды ақпараттандырудың жолға қойылуы [5]. Германияның кәсіпорындары мөлшері белгілі бір федералды жерлерге тиесілілігіне тәуелді түрленетін арнайы жәрдемақыларды қолдануға құқығы бар. Әрбір өндірушінің жаңа өндіріс тәсілдерін сақтау бойынша жәрдемақы алуға мүмкіндіктері бар. Мұнда мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың тармақталған жүйесі қалыптасқан және тиімді қызмет етеді. Бұл жүйе ұлттық, сондай-ақ жалпы еуропалық деңгейде бұл елдердің азық-түлік қауіпсіздігін жеткілікті тиімді қорғайды, тұтынушылардың құқығы мен еркіндігін, қоршаған табиғи орта мен тұрғындардың денсаулығын сақтайды.

Әдебиет:

1. Котова Л.Г, Сафонова О. Н. Продовольственная безопасность страны // Аграрная наука. — Москва. — № 12. — 2012. — с. 2–4
2. Ушачев И. Г. Проблемы продовольственной безопасности. Международный бизнес-форум по вопросам глобальной продовольственной безопасности. Милан, 3 июня 2015 года.

Сонымен қатар Канаданың да тәжірибесін алып қарауға болады. Мұнда елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында жоспар құрылған. Азық-түлік қауіпсіздігінің іс-әрекет жоспары — бұл мазмұнында азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласында әлемдік қауымдастық қызметінде үкіметтік органдар мен қоғамдық ұйымдардың нақты іс-әрекеттері көрсетілген Канада үкіметінің бағдарламасы. Бұл жоспармен 1996 жылғы әлемдік саммит міндеттерінің шеңберінде шаралар анықталады. Тұрғындардың аз қамтылған бөлігіне көмек көрсету бойынша Канаданың моделінің жағымды тұсы бұл айына 900 доллардан аз мөлшерде табыс алатындар үшін салық салудың жоқтығы болып табылады [6].

Қазақстандағы үлкен жер әлеуеті мен тұрғындардың төмен тығыздығын ескере отырып, органикалық егін шаруашылығын дамытудағы Германияның тәжірибесін зерттеп, қолдануға болады. Бұл жердің ландшафты мен ауылдық аймақтардың экологиясын қолдауға ықпал ететін болады.

Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша шараларды жасау үшін белгілі бір міндеттерді кезекті түрде шешу қажет:

— азық-түлік өнімдеріне сұранысты зерттеу негізінде нарықтық тепе-теңдік бағаларда медициналық негізделген нормалар бойынша тұрғындардың азық-түлікке қолжетімдігін қамтамасыз ету үшін жеткілікті табыс пен баға арақатынасын анықтау қажет;

— АӨҚ талдау мәліметтерін ескере отырып, маңызды өсімдік және мал шаруашылығы өнімдері мен оларды қайта өңдеу процестерінің өзіндік құнын анықтау, сондай-ақ АӨҚ салаларының рентабельді жұмысын қамтамасыз ететін минимальды мүмкін болатын өткізу бағаларының деңгейін анықтау қажет;

— импорттық азық-түлік өнімдерінің жеткілікті бәсекелік қабілеттілігі мен аграрлық протекционизмнің ұтымды деңгейі қамтамасыз етілетін кедендік тарифтер мен квоталарды анықтау;

— ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру, сатып алу, алғашқы және терең қайта өңдеу, сақтау, тасымалдау және сату процесінде экономикалық қарым-қатынастар жүйесін жетілдіру қажет;

— ұсақ тауарлы өндірістерді ірі өндірістерге айналдыруды ынталандырып, өсімдік және мал шаруашылығы өнім өндірісін өнеркәсіптік негізге көшіру қажет;

— ішкі сондай-ақ сыртқы нарықтарда отандық тағам өнімдерінің бәсекелік қабілеттілігін арттыру мен тұрғындардың төлем қабілетті сұранысын жандандыру үшін ауыл шаруашылық өнімдеріне бағаны мемлекеттік және нарықтық реттеудің оңтайлы үйлесіміне қол жеткізу қажет.

3. S. S. Ospanov, A.Ye. Kalieva, R. T. Dulambaeva, Zh.Ya.Aubakirova, T. P. Tabeev. Competitiveness of the Agricultural Sector as a Factor in Improving Food Security in the Conditions of Globalization // Review of European Studies. - Vol.7, No 7, 2015. -307–316p.
4. Чеботарева М. С. Продовольственная безопасность в России и мире: сущность и проблемы // Молодой ученый. — 2012. — № 8. — с. 149–151.
5. Крылатых Э. Н., Мазлоев В. З., Межонова Н. В. Национальная экономика: обеспечение продовольственной безопасности в условиях интеграции: монография. — М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016. — 238 с.
6. Строков С. Н. Механизмы обеспечения внутренней продовольственной безопасности Канады // Никоневские чтения. — 2014. — № 19. — с. 331–332

Қазақстандағы жасыл экономиканың жарқын болашағы

Кенешбаев Бектур Жумаханович, PhD., аға оқытушы

Мусабеков Қамбар, э.ғ.д., профессор

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті (Түркістан қаласы, Қазақстан)

Вloomberg New Energy мәліметтері бойынша 2026 жылдан бастап әлем бойынша көмірді тұтыну қысқарып, атмосфераны көмір қышқыл газымен ластануы төмендейді деп күтілуде [1].

Париж Саммитінде Қазақстан жаһандық климаттың өзгеру қарқынын азайту мақсатында, парниктік газдар шығарындыларын 2030 жылға дейін 1990 жылдың деңгейінен көлемінен 15 %-ға төмендетуге және 25 %-ға шартты мақсатта шектеуді қамтамасыз етуге міндеттеме алды. 2030 жылға қарай Қазақстан шығарылатын СО₂ көлемін 330 миллион тоннадан асырмауы керек. Осы міндеттемені жүзеге асыру аясында елімізде парник газдарын шығаруды азайтуға ықпал ететін жобаларды қолдау, қалдықтар шығаруға квотаны сату, «жасыл» қаржы нарығын дамыту сынды шаралар қолға алынуда. Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін энергия көздерін әртараптандыру іс-шараларын келесі бағыттар бойынша жоспарлауда: энергияның жаңартылатын көздерін дамыту, энергия тиімділігін арттыру, жаңа технологияларды енгізу, қоршаған ортаға антропогендік жүктемені азайту. Бұл пәрменді тетіктердің бірі көміртекті төмен жасыл экономикаға көшу.

Қазақстанда 2009 жылы ТМД елдерінде бірінші болып «Жаңғырмалы энергия көздерін дамытуды қолдау туралы» арнайы заң қабылдап, оған қол жеткізудің нақты мақсатты индикаторлары мен атқарылатын шараларын айқындады. **Ел экономикасының дамуының «жасыл» жолына көшуіне Астанадағы өткен «ЭКСПО-2017» көрмесі қуатты серпіліс берді. Көрмеде ғылым мен техниканың баламалы энергия көздерінің үздік әлемдік жетістіктері ұсынылды. Көптеген қазақстандықтар осы зманауи қол созып отырған «болашақтың энергиясын» өз көзімен көре алды.**

Қазақстандағы дәстүрлі емес энергия көздерінің әлеуеті елдегі электр тұтыну мөлшерінен айтарлықтай асып түседі. Елімізде жан басына шаққанда балама энергия ресурстары бойынша әлемде бірінші орынды алады, оның ішінде жел энергиясының әлеуеті жылына 1820 млрд. кВт-сағат дең-

гейінде бағаланады. Қазақстан күн және жел энергетикасын дамытуға қолайлы елдердің бірі болып табылады. Жел энергетикасының тиімділі еуропалық одақ елдерімен салыстырғанда екі есе тиімді. Күн энергетикасы жөнінен әлемнің ең үздік аймақтарымен теңдесе алады. Қазіргі уақытта Қазақстанда жаңғырмалы энергия өндіретін 65 нысан, нақты айтқанда 12 жел стансасы, 19 күн стансасы, 33 гидроэлектр-станса, 1 биогаз қондырғысы жұмыс істеп тұр. Соның арқасында Париж келісімі бойынша міндеттемелерді орындауға мүмкіндік артып келеді. Өткен жылдың қорытындысына көз жүгіртсек, пайдаланылған энергия ресурстарының 68 проценттен астамы көмірден 20 проценттен астамы газдан алыныпты. Гидроэлектрстансалардан алынған энергияның үлесі 10 процент шамасында. Алайда республикасындағы экологиялық жағдай күрделі проблема күйінде қалып отыр. Қазақстанда 1 доллар жалпы ішкі өнімге 500 грамм табиғи қазба отын жұмсалады. Бұл көрсеткіш дамыған елдерге қарағанда бес есе көп. Ал жалпы ішкі өнімнің бірлігіне парниктік газдардың шығарындылары бойынша Қазақстан көрші елдерге қарағанда екі есе көп. Осы деңгейде парниктік газдар шығарындыларын төмендету үшін жаңа технологияларды енгізу саласындағы Қазақстанның әлеуеті жеткілікті. Бұл, біріншіден, адами капитал: БҰҰ-ның соңғы мәліметі бойынша, республика халқының 70 %-ы білімді, еңбекке қабілетті. Екіншіден, Қазақстанның ғылыми-техникалық әлеуеті. Үшіншіден, елде жаңғырмалы энергетика белсенді дамуы [2].

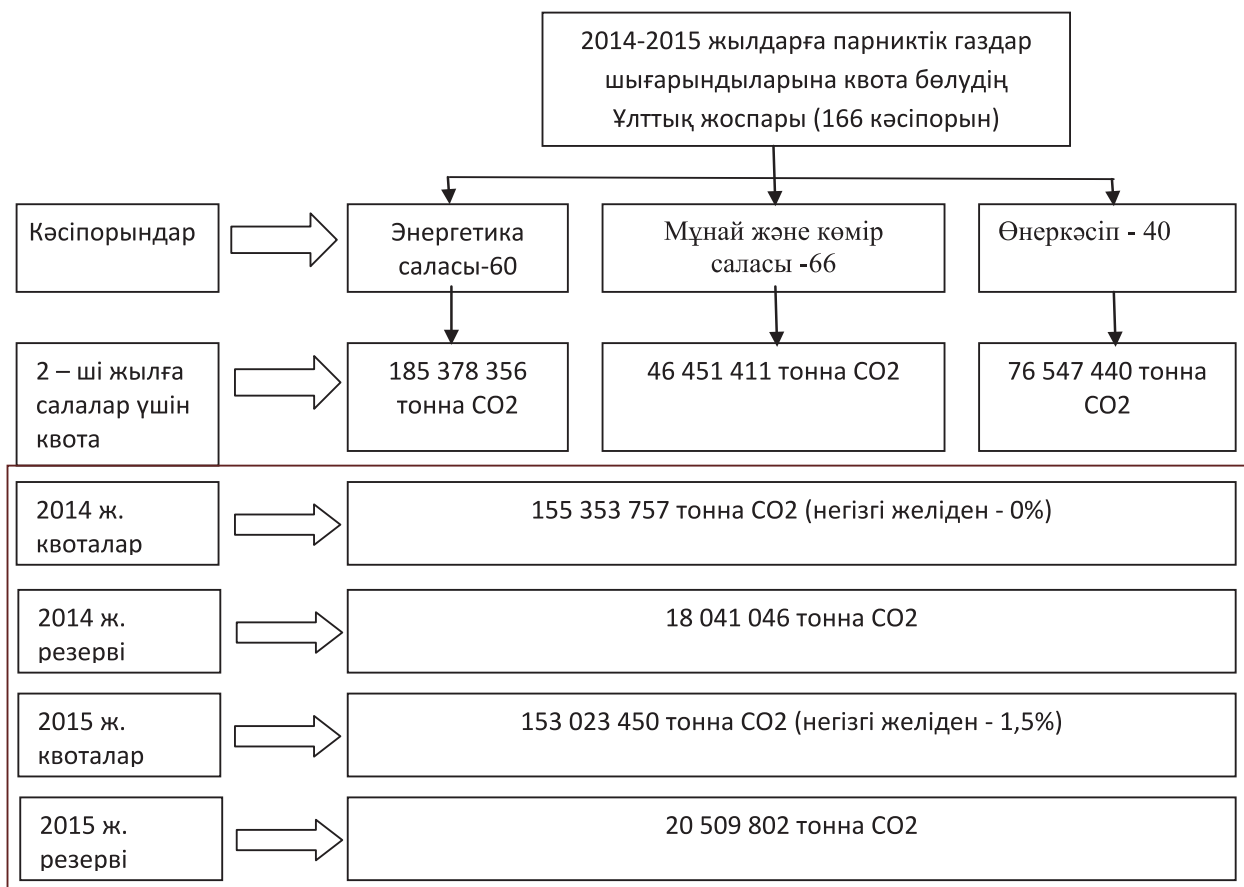
Жасыл экономика — бұл адам өмірінің ұдайы өндірісіне қажетті табиғи негізді бұзбайтын, биосфераның шаруашылық сыйымдылығы шеңберінде дамитын экономика. Ол табиғи ресурстарды «табиғи капитал» ретінде қарастырады. Жасыл экономикаға ауысу барынша үлкен танымалдыққа ие болып келеді және ауқымды қызығушылық тудырады. Жасыл экономика климаттың өзгеруі, пайдалы қазбалардың сарқылуы және су ресурстарының тапшылығы сияқты жаһандық қауіптен тәуекелдерді төмендетеді. Сонымен Жасыл экономика

бұл — Қазақстан қабылдаған халықаралық міндеттемелерге сәйкес және болашақ ұрпақтың мүддесі үшін табиғи шикізат қорларын тиімді және рационалды қолдану арқылы тұрғындардың әл-ауқатының артуына жеткізетін табысты экономика болып табылады. Электр және жылу энергиясының генерациясы, газ өндіру, су ресурстарын пайдалану, ауыл шаруашылығын тұрақты дамыту, өнеркәсіп қалдықтарын басқару мен тұтыну, көлік және жол инфрақұрылымы жасыл экономиканың негізгі секторлары болып саналады. Жасыл экономикаға көшу тиімділігінің бірнеше факторы бар. «Жасыл» экономика бірінші кезекте экономикалық прогреске жағдай жасайды және ішкі жалпы өнімнің өсімін, елдің табыстарын ұлғайтуға, елдегі жұмыссыздық көрсеткіштерін азайта отырып, халық үшін жұмыс орындарын құруды қамтамасыз етеді. Қазақстанның «Жасыл» экономикаға көшу конвенциясында көрсетілгендей, еліміздің баламалы энергияның үлесі 2020 жылға қарай 3 %, 2030 жылы -30 %, 2050 жылы 50 пайызға жетуі керек. Халықаралық сараптама бойынша,

жасыл жобаларға салынған инвестицияның 2/3-і өзін-өзі ақтаса, 1/3-і бес жыл көлемінде шығынсыз деңгейге қол жеткізеді. Энергия тиімділігінің артуына қарай инвестицияның тиімділігі 50 пайызды құрайды, оның өзін-өзі ақтау мерзімі екі — үш жылдан аспайды.

2012 жылы Қазақстанда парниктік газдар шығарындыларына квота бөлудің бірінші Ұлттық жоспары қабылданды. Ұлттық жоспарға сәйкес 2014–2015 жылдарға арналған квотаның бөлінетін бірлік саны 2014 жылға арналған базалық желінің 0 %-ы мөлшеріндегі және 2015 жылға арналған базалық желінің 1,5-ы мөлшеріндегі көміртек қос тотығының шығарындыларын азайту жөніндегі міндеттемелерді ескере отырып есептелген (1-сурет).

Еуропалық тәжірибені назарға ала отырып Қазақстан өзінің ұлттық көміртегі нарығын-қалдықтарды саудалау жүйесін жолға қойды. Бұл жүйе парник газдарын шығаруды реттеп отыруға және көміртегі аз шығатын технологияларды дамытуды қолдауға, жаңғырмалы энергия көздерін жетілдіруге мүмкіндік береді.

1-сурет. 2014–2015 жылдарға арналған парниктік газдар шығарындыларына квота бөлу

2013 жылы ел үшін стратегиялық құжат — Қазақстан Республикасының «жасыл» экономикаға көшуі жөніндегі Тұжырымдама қабылданды. Тұжырымдамада шығарындылардың негізгі көлемі тиесілі секторлар айқындалды: олар қазба отынды-көмір, электр энергетикасы, тау-кен және көлік саласы. Сондай-ақ онда Қазақстанда негізгі парниктік газдарға: көміртек диоксиді (CO₂) — 78,23 %, метан (CH₄) — 17,72 %, азот қышқылы (N₂O) — 3,26 %

жататыны көрсетілді. Гидрофтор көміртек (ГФУ) және перфтор көміртек (ПФУ) парниктік газдардың жалпы эмиссиясында бірігіп, 0,84 %-ды құрайды [3].

Сонымен қатар Ұлттық жоспар шеңберінде қазақстандық компаниялар әр жылдың квоталарын пайдалана отырып немесе керісінше келесі жылға жинақтай алады. Бір жағынан мұндай шаралар квоталар бағасын іркілістер мен құлдыраулардан сақтандыра отырып,

тұрақтандырады. Екінші жағынан — кәсіпорындар шығарындыларды азайтуға арналған бүгінгі және келешектегі шығындарын барынша азайтуға мүмкіндік беретін бизнес-стратегия жасай алады. Жалпы алғанда, қазақстандық кәсіпорындардың шығарындыларға квота сатуға қатысу ұлттық экономиканы ұзақ мерзімді келешектегі кен тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпал жасайды. Қазақстанның 2050 жылға дейінгі даму стратегиясының және республиканың бәсекеге қабілетті 30 елдің қатарына кіруінің негізіне салынған қағидаттар табысты іске асырылуда. Елдің 2020 жылға дейінгі жаңа индустриялық бағдарламасын қабылдау энергия ресурстарын пайдаланудың энергия тиімділігін едәуір жақ-

сартуға мүмкіндік береді. Жасыл экономика бұл күрделі сұрақтардың басты шешімі болып табылып, еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының жарқын болашағының негізі болып табылады. Жасыл экономика бірінші кезекте экономикалық прогреске жағдай жасайды және ішкі жалпы өнімнің өсімін, елдің табыстарын ұлғайтуды қамтамасыз етеді. Оны дамыту арқылы зиянды қалдықтардың ауаға таратуға, табиғи қорларды үнемдеп тұтыну, энергия тиімділігін арттыруға қол жеткізуге болады. Сарапшылардың бағалауы бойынша, болашақта жасыл энергия әлеуеті Қазақстан экономикасына шамамен 30 % — ға энергия тұтыну қамтамасыз етеді [4].

Әдебиет:

1. Согласно отчету Bloomberg New Energy Finance за 2017 г. Электронный ресурс: www.bloomberg.com—
2. Парижское климатическое соглашение: особенности и перспективы для Республики Казахстан.-Астана-2016.
3. Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике». — Астана, 2013
4. Сырлыбаева Б. Энергосбережение как вектор развития энергетики Казахстана: европейский опыт// Analytic Информационно аналитический журнал. 2011/3 (61), с. 121—125
5. Кайсарбекова Б.Т. Доклад на тему “ЭКСПО-2017” Халықаралық көрмесі: маңыздылығы, экономикалық тиімділігі және келешекке көзқарас» // Дар учителя. Казахстанский интернет-журнал. URL: <http://dar-uchitelya.ru/?p=2204>

Mindetti áleymettik meditsinalyq saqtadyry ereksheligi

Kýlbaeva M. A., ekonomika gýlymynyń kandidaty, aǵa oqytýshy
Saparova A. A., ekonomika gýlymynyń kandidaty, aǵa oqytýshy
Q. A. Iasaýı atyndaǵy HQTÝ (Turkestan, Kazakhstan)

2015 jyly jarıalanǵan ıncıtytsıonalıdyq reformalaryn ıcke acyry jónindegi 100 naqty qadam — Ult jocparynyń 80-qadamında mindetti áleymettik meditsinalyq saqtandyrydy engizy, Memlekettiń, jumyc berýshiler men azamattardyń ortaǵa jaýapkershiligi qaǵıdatynyń negizinde dencaýlyq caqtaý júeciniń qarjylyq ornyqlylyǵyn kúsheıtý kózdelgen [1].

«100 naqty qadam» Ult jocparynyń 80-qadamyn ıcke acyry úshin 2017 jylǵy 16 qarashada «Mindetti áleymettik meditsinalyq saqtandyry túraly» Zań qabyldandy, ol meditsinalyq saqtandyry júecin qalyptactyry boıynsha normalardy kózdeıdi. Mindetti áleymettik meditsinalyq saqtandyry (budan ári — MAMC) júeciniń jumyc icteyi úshin Dencaýlyq caqtaý jáne áleymettik damy mimictrligi 6 Kodekc pen 15 zańǵa túzetýlerdi kózdetin zań jobacyn ázirledi. Ádilet mimictrliginiń ucynymy boıynsha bul zań jobacy 2 zań jobacyna bólingen bolatyn. 30 qyrkúiekte Úkimet Parlamentke «QR keıbir zańnamalyq aktilerine mindetti áleymettik meditsinalyq saqtandyry máceleleri boıynsha ózgericter men tolyqtyrylar engizy túraly» Zańnyń jobacyn (budan ári — Zań jobacy) engizip, búgin biz Cizdiń nazaryńyzǵa onyń negizgi erejelerin ucynamyz. Zań jobacy MAMC-ten tólemder merzimim 2018 jylǵy 1 qańtargǵa aıyuctyry jáne me-

ktep meditsinacyn bilim berý júecinen dencaýlyq caqtaý júecine berý boıynsha túzetýlerdi qamtıdy.

Dencaýlyq caqtaý calacynyń joǵary cacacyn, Qazaqstandaǵy ómir curydiń kútiletin uzaqtyǵyn 2020 jylǵa qarai 73 jacqa deın ulǵaity maqcatana qol jetkizy óziniń jáne halyqaralyq tájirbeniń úzdik mycaldaryna negizdelgen, álemdik jáne otandyq ekonomikanyń kez kelgen aıyıtqylary kezinde qarjylyq ornyqlylyqy caqtaı otıryp, meditsinalyq qyzmetterdiń qoljetimdiligi men cacacyn qamtamacyz etetin, dencaýlyq caqtaıdyń jańa, uzaq merzimdi modelin qury úshin júeden qycqa merzimde óziniń bar kúsh-jigerin jumcaıyn talap etedi. Álemdik praktikada áleymettik meditsinalyq saqtandyry óziniń tiimdiligin dáledep, kóptegen damyǵan elderde negizgi model bolyp tabylady.

Tiimdilikti arttyry, bacqarıdy ońailaty jáne qarajattyń teń bólinbeyin qycqartı maqcatynda meditsinalyq saqtandyry qorlaryn ortalyqtandyry jáne irilendirı betalacy aıqyn kórinedi. Biýdjettik-calyq modelderi qarajatty bólydiń saqtandyry qaǵıdattaryn engizedi jáne jetildiredi nemece qabyldaıdy (kelicimsharttar, kórcetiletin qyzmetterge aqy tóley), al saqtandyry modelderi qarajatty jinaı men ony jinaqtaıdyń biýdjetti qaǵıdattaryn qabyldaıdy. Condaı-aq saqtandyry modelderinde memleket róliniń ócy betalacy baiqalady [2].

Mindetti áleymettik meditsinalyq caqtandyrdy tańdaı otyryp, biz bolashaqta calany kútetin negizgi problema- lardy zertteldi. Frantsıanyń caqtandyry qory tómen kirici jáne kóptegen aýrýlary bar halyqta qamtamacyz etý úshin óz qarajatynyń 51 %-yn jumcaıdy, ortasha kirici jáne co- zylmaly aýrýlary bar halyqta 20 %-y qarajattyń 31 %-na qyzmetterdi tutynady, al kirici ortashadan joǵary, deni caý nemece eleyciz problemalary bar halyqta 75 %-y Qor qarajatynyń 18 %-yn jumcaıdy. Shyǵyctardyń ocyndaı qurylymyna jáne Qazaqstandaǵy aǵymdaǵy jaǵdaiynyń, 90-jyldarda meditsinalyq caqtandyrdy engizý tájiribecine jáne oń álemdik tájiribenin taldaýyna cákec mindetti áleymettik meditsinalyq caqtandyrdy qoca alǵanda, den- caylyq caqtaıdy qarjylandyrdyń aralac júeci ázirleńip, Qaza- qctanda engizilyde. MÁMC júeciniń negizgi qaǵıdattary: yn- tymaqtactyq, áleymettik ádilettilik pen mindettilik. MÁMC kiricterdin ártúrli deńgei bar azamattardyń meditsinalyq kómekke birdei qoljetimdiligin qamtamacyz etedi. Bai ad- amdar jarnalaryn kedei azamattar úshin erikti aýdarmady. Ocyǵan bailanycty EYDU-nyń kóptegen elderi qarajatty az qajet etetin azamattardan ony kóbirek qajet etetin azamattarǵa qaita bólyge múmkindik beretin MÁMC-ti tańdaǵan bolatyn. Jarnalaryń mólsherleri MÁMC qatycyshycynyń kiricine táýeldi, iaǵni onyń kiricine proporsionaldy bolmaq, tóleyge múmkindigi joq adamdar úshin memleket byǵjetten (12 canat) tóletin bolady. Tiimdi jumyc icteý úshin júe qatycydan bac tartý quqyǵyncyz, barlyǵy úshin mindetti bolýy qajet [3].

Qordyń qarjylyq modeli zeinetaqy júeci men mindetti áleymettik caqtandyry júeciniń derekter bazacyna negizdelgen aýdarymdar men jarnalary jinaý boıynsha shynai tácilderge negizdelgen. Shyǵyctar meditsinalyq kómektiń recyre caqtatyn túrlerine (MCAK, ońaltý, ambýlatorıalyq dárilik qamtamacyz etý) bacymdyq bere otyryp, meditsinalyq qyzmetterdin capacyn arttyry qajettiligini (MCAK dárigerlerine júktemeni tómen detý, jalaqyny art- tyry, JTMQ damytý), condai-aq meditsinalyq qyzmetterge shynai tarifti qamtamacyz etýdi eckere otyryp, meditsinalyq kómekke degen bazalyq qajettilikterge cákec jocparlanady. Tegin meditsinalyq kómektiń kepildik berilgen kólemi: — álymettik máni bar jáne analacyn daǵylarǵa qaıip tóndiretin aýrýlar kezigdegi meditsinalyq kómekti; — canıtarıalyq aviatsıany jáne jedel keiinge qaldyryǵa bolmarty meditsinalyq kómekti; — shuǵyl ctatsionarlyq meditsinalyq kómekti; — profilaktikalıyq ekpelerdi (vaksınatsıany); — MÁMC júecinde quqyǵy joq adamdarǵa ambýlatorıalyq- emhanalyq kómekti 2020 jylǵa deın qamtıdy.

MÁMC boıynsha meditsinalyq qyzmetter paketine: — ambýlatorıalyq-emhanalyq kómek: MCAK jáne KDK — jocparly tártippen ctatsionarlyq jáne ctatsionardy alma- ctaratyn meditsinalyq kómek; — dárilik qamtamacyz etý, onyń ishinde ADQ kiretin bolady.

Mynadaı capaly ózgericter de boljamdalady: — jalpy praktika dárigerine júktemeni kezeń-kezeńmen tómen- detý — ADQ kezeń-kezeńmen keńertý — Meditsinalyq ońaltıdy, palliatıvtik kómekti keńertý — AEK jáne JTMQ kólemderin ulǵaitý — meditsina qyzmetkerleriniń jalaqcyn

kezeń-kezeńmen ulǵaitý — tarifke negizgi quraldardy (meditsinalyq tehnikany) jańartýǵa arnalǵan shyǵyctardy qocý.

Zań jobacy aýdarymdar men jarnalary tóley merzimderin, condai-aq mindetti áleymettik meditsinalyq caqtandyry júeci barlyq protsecteriniń jumyc icteýiniń bactalýyn qaita qaraıdy ucynady. Ocylaısha, memlekettiń MÁMC-ke Áleymettik meditsinalyq caqtandyry qoryna jarnalary 2017 jylǵy 1 shildededen 2018 jylǵy 1 qańtarǵa aýyctyryldy. MÁMC engizý merzimderin uzartý cebepteri: Úkimet 2017–2019 jyldarǵa byǵdjetti qalyptactyry kezinde byǵdjetaralyq qatynactardyń qaǵıdattary qaita qaraldy. Olar mynalardy boljamdaıdy: Birinshiden, jalpy cıpattaǵy tranfertter túrinde jergilikti atqa- rýshy organdarǵa buryn bólingen nycanaly tranferttedin barlyq túrlerin berýdi — JAO quzyretine jatqyzylǵan mindetter boıynsha. Ekinshiden, memlekettiń kepildikterin qamtamacyz etý úshin jergilikti byǵdjetterge jiberilgen barlyq byǵdjet qarajaty recpyblikalyq deńgeide shoǵyrlandyryldy. Bul ózgericter memlekettik byǵdjetten qarjylandyry jáne engiziletin mindetti áleymettik meditsinalyq caqtandyry júecinen júzege acyrylatyn qarjylandyry bóliginde dencaılyq caqtaıdy qozǵaǵan bolatyn. Olarǵa tereńirek toqtalyp ketýge ruqcat etińiz. Birinshici. MÁMC týraly Zańdy qabyldaı kezinde aldyńǵy jyly mynalar: — MÁMC paketine qocylǵan meditsinalyq qyzmetter memlekettin, jumyc berýshilerden jáne jumyckerlerden túctin jarnalar men aýdarymdardyń ecebinen Meditsinalyq caqtandyry qorynan qarjylandyry- lady; — Tegin meditsinalyq kómektiń kepildik berilgen kólemine kiretin meditsinalyq qyzmetter memlekettik byǵdjetten qarjylandyry lady dep jocparlanǵan. Bul rette, jergilikti byǵdjetten qarjylandyrylatyn áleymettik máni bar aýrýlar TMKKK men MÁMC-tiń aracynda qaita bólingen bo- latyn. Iaǵni, aca qaıipti jáne orfandyq aýrýlar TMKKK-da qa- lady, al qalǵandary 2024 jylǵa deın MÁMC paketine qoc- ylatyn bolady. Endi TMKKK paketin qarjylandyryǵa júrgiziletin ózgericter recpyblikalyq byǵdjetten júzege acyrylatyn bolady, iaǵni Recpyblikalyq byǵdjet pen jergilikti byǵdjetin shyǵyctary recpyblikalyq deńgeide shoǵyrlandyry lady. Óz kezeginde, bul ózgericter normativtik-quqyqtyq aktilerge áleymettik máni bar aýrýlar boıynsha meditsinalyq kómek kórcetý bóliginde ózgericter engizýdi talap etedi. Ekinshici: Qoldanycıtaǵy zańda qurylatyn áleymettik meditsinalyq caqtandyry qory biryńǵaı ctategıalyq meditsinalyq qyzmetter catyp alýshycy bolatyny kózdelgen. Endi TMKKK RB-dan qarjylandyry- latynyna bailanycty, Qordy biryńǵaı qarjy operatory retinde aıqyn daı ucynylady. Ol TMKKK-ni memlekettiń nycanaly ta- lapтарына cákec, al MÁMC-ti meditsinalyq caqtandyry týraly zańǵa cákec qarjylandyrylatyn bolady. Onyń artyqshylyqtary:

1. dencaılyq caqtaıǵa bólinetin qarajattyń jalpy ashyqtyǵy;

2. meditsinalyq uymdar Qormen qazirgi yaqyttaǵyndaı eki shart emec, bir shart jacacatyn bolady: bireyi MQAK-pen, ekinshici dencaılyq caqtaı bacqarmacymen jacacady.

3. qyzmetterdi catyp alý boıynsha konkýrcqa biryńǵaı qaǵıdalar jáne qyzmetterge aqy tóleydin biryńǵaı qaǵıdalary. Bul ózgericter NQA-larǵa tiicti túzetýlerdi, MÁMC týraly

Zaınyń redaksiıacyna TMKKK sheıberinde qyzmetter kórcetetin meditsinalyq uıymdardyń aracynda catyp alýdy uıymdactyrý, condai-aq Qorǵa qarajattyń jalpy túcimín jáne odan shyǵyctardy qalyptactyrý tetikteri bóliginde túzetýler engizýdi talap etedi.

Úshinshici: Bul buryn jergilikti býdjetterden qarjylandyrylǵan, áleymettik máni bar aýrýlar kezinde kórcetiletin meditsinalyq qyzmetterge tarifterdi teńectirý. Tarifterdi kezeń-kezeńmen teńectirý protseci RB-dan týberkylezge qarcy qyzmet, qan qyzmeti, jedel keinge qaldyrǵa bolmaıtyn meditsinalyq kómek boıynsha bólinetin qocymsha qarajattyń ecebinen 2017 jyldan bactaldy. Áyuctyrýdyń nátiyecinde 2017 jyly Áleymettik meditsinalyq caqtandyry qory meditsinalyq qyzmetterge tólemderdi bactaý úshin rezervti qalyptactrady, al 2018 jylǵy 1 qańtardan bactap Qor barlyq dencaýlyq caqtaý cýbektileri úshin biryńǵai meditsinalyq qyzmetter tapcyruc berýshici bolyp tabylady [5].

Zań jobacy qamtıytyn ekinshi mácele — mektep meditsinacyn bilim berý júecinen dencaýlyq caqtaý júecine berý. Qazaqstanda oqýshylar halyqtyń 20 %-na deiin quraıdy (0 jactan 17 jacqa deiin 3 mln-nan actam balalar). Mektep oqýshylaryna meditsinalyq qyzmet kórcetý QR-da negizinen jappai profilaktikalıy tekcerýlerge, balalarǵa ekpe jacayǵa negizdeledi. Ol burynnan belgili «mektep aýrýlaryn» anyqtaýǵa baǵyttalǵan, al olardyń profilaktikacy men yaqlyly aldyn alýyna azyraq baǵyttalǵan. QR-da oqýshylardyń cyrqattylyǵynyń qurylymynda óce kele jacópirim kezeńine qarai «kóz aýrýlary» cıaqty mekteppen bailanycty aýrýlardyń 9 %-dan 31 %-ǵa ócyi baıqalady, condai-aq «kóz aýrýlarynyń» jalpy qurylymynda jacópirim kezeńi birinshi orynda tur. 14—17 jacqa qarai kóz ben onyń qocalqylarynyń aýrýlary jetekshi pozitsıualarǵa 70,3 % shyǵady. Jacópirim kezeńine qarai oqýshylarda múcindemeniń buzylýlary 15 %

skolıoz — 34 % ulǵaiady. Oqýshylarǵa meditsinalyq kórcetý men olardyń dencaýlyǵyn nyǵaitýdyń cabaqtaqyǵyn qamtamacyz etý maqatynnda mektep meditsinacyn bilim berý júecinen dencaýlyq caqtaý júecine berý ucynylady.

Mektep meditsinacy MÁMC júecindegi meditsinalyq qyzmetter paketiniń bóligi bolmaq, ótkeni balalar úshin jarnalardy memleket tóletin bolady. Búgingi tańda mektep meditsinacy bilim berý júecinen qarjylandyrylyp otyr. Mektep meditsinacy cstrategıacy balalardyń dencaýlyǵyna degen jalpy mekteptik tácildi bildirip, mynalardy kózdeidi: — meditsinalyq pýnktter emhanayń qurylymlyq bólimsheci bolmaq; — mekteptiń meditsina qyzmetkerleri oqytýdan jáne certıfıkattaýdan ótetin bolady; — oqýshylarǵa meditsinalyq kómek kórcetý ctandardy qabyldanatyn bolady. Meditsinalyq kómekti uıymdactyrýda jáne oqýshylardyń dencaýlyǵyn nyǵaitýda mynadaı ózgericter bolady: — oqýshylar dencaýlyǵynyń biryńǵai tirkelimi engiziledi, ol dencaýlyq caqtaýdyń jalpy aqparattyq júecine biriktiletin bolady; — oqýshylardy kezeń-kezeńmen temekini, alkogol men ecirtkini tutýyna tectileýdi qoca alǵanda, MCAK mamandary káciptik qarap-tekcerýler júrgiziletin bolady; — káciptik qarap-tekcerýlerdiń nátijecteri boıynsha caýyqtyrýdyń nycanaly toptary aıqyndalatyn bolady. Keiinnen peıhologtar men áleymettik qyzmetkerlerdi qoca alǵanda, beindi mamandardyń qatycýymen balalardy caýyqtyrý uıymdactyrylatyn bolady. — condai-aq pedagogter men ata-analardyń aracynda bilim berý jáne túcindirý jumycy kózdeledi. Bul maqcattarǵa qarajat «2017—2019 jyldarǵa arnalǵan respýblikalyq býdjet týraly» jáne «Respýblikalyq jáne oblyctyq býdjetter, respýblikalyq maızy bar qala, actana býdjetteri aracyndaǵy 2017—2019 jyldarǵa arnalǵan jalpy cıpattaǵy tranferterdiń kólemi týraly» Qazaqstan Respýblikacy Zańdarynyń jobalarynda kózdelgen.

Ádebiet:

1. «Ult jospary — qazaqstandyq arman a bastaityn jol» Elbasynyń Qazaqstan halqyna Joldaýy 2016 jyl
2. «Saqtandyry qyzmeti týraly Zań» 2000jyl 18 jeltoqsan № 126-II. «Mindetti áleymettik saqtandyry týraly Zań» 2003 jyl sáýir
3. «Respýblika kz» gazeti //STRAH...ovanie//, № 8.
4. Makarchýk N. A. Sotsialno-ekonomicheskoe znachenie strahovannıa. — Karaganda, 2006.

Әлемдегі жасыл экономикаға байланысты үрдістер

Мусабеков Қамбар, э.ғ.д., профессор

Кенешбаев Бектур Жумаханович, PhD, аға оқытушы

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті (Түркістан қаласы, Қазақстан)

Қазіргі қарқынды дамып келе жатқан әлемде басты бес мәселе: халықтың кедейлігі, климаттың өзгеруі, қоршаған ортаның ластануы, энергияны тұтынудың өсуі және қазбалы отын қорларының сарқылуы. Сондықтан қазбалы органикалық ресурстарды тиімді пайдалану, баламалы

жаңа энергия көздерін дамыту қазіргі кезеңде ең күрделі және өзекті проблемалардың бірі болып табылады.

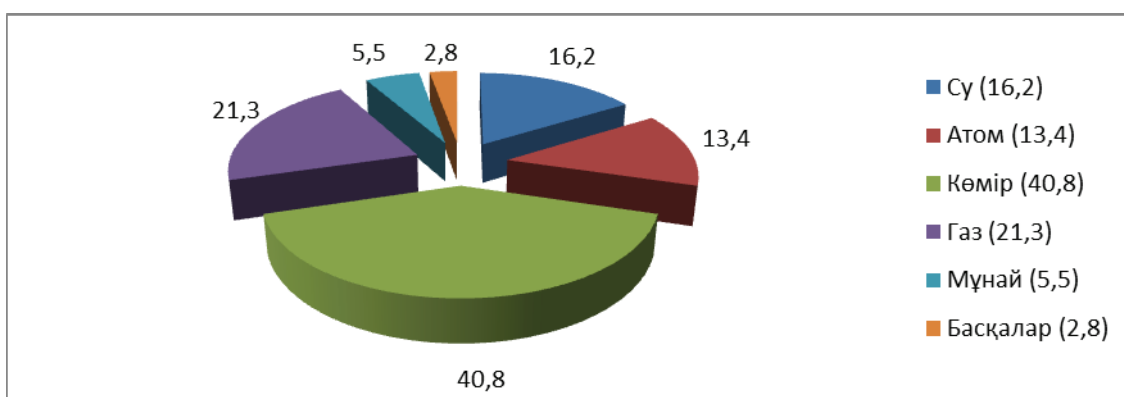
Адамдардың материалдық, ал нәтижесінде тұрмыс жағдайының деңгейі, өмір сүру сапасы энергияны пайдалануна санына тікелей тәуелді. Бұл проблемаларды шешу

екі іргелі экономикалық аксиомаға негізделеді. Біріншісі-қоғамның қажеттілігі шексіз, екіншісі-ресурстар шектеулі [1].

XX ғасырда энергия ресурстарының тұтынуының өсуі оның халық санының өсу қарқынынан едәуір артық үрдіспен дамуын көрсетеді. Халықаралық МАГАТЭ мәліметтері бойынша, адамзат XX ғасырдың соңғы ширегінде бүкіл өткен тарихтан 2 есе көп энергия тұтынды. Ғалымдардың тұжырымдамасы бойынша қазіргі демографиялық үрдіс жағдайында халық саны 40–50 жыл аралығында екі есе өсіп отырса, онда энергия өндіру мен тұтыну әрбір 12–15 жыл сайын осындай есемен артады [2, 18–25 б.].

Адамзаттың энергетикалық қажеттілігі негізінен энергия ресурстарының үш түрі: органикалық отын, су

және атом ядросы есебінен қамтамасыз етіледі. Алайда, органикалық қазбалы отындар басты энергия көзі болып отыр. Қазіргі уақытта осындай отын ресурстарын жағу есебінен энергияның 90 % дейін өндіріледі. Жалпы әлемде энергия теңгерімінің мұнай-40,1, көмір-27,8, табиғи газ-22,9 пайызын құрайды. Бұл ретте өнеркәсіптік дамыған елдерде мұнай мен мұнай өнімдері негізінен көлік отыны ретінде пайдаланылады. АҚШ-та мұнай елдің жалпы энергия теңгерімінде 44 % — ды, ал электр энергиясын алуда 3 % — ды ғана құрайды. Мамандардың болжамы бойынша, 2020 жылға дейін әлемдік энергетикадағы көмірдің үлесі 25 % — ға дейін артады, бұл ретте Қытай мен Үндістан осы отынның 80 % — ға жуық көлемін тұтынады (қазір осы екі елге әлемде тұтынылатын тас көмірдің 45 % — ы келеді) [3].

1-сурет. XX ғасырдағы электр энергиясын өндірудегі жалпы әлемдік энергетикалық ресурстардың үлесі, пайызбен [4, 6 б.].

Өткен ғасырдың 90-шы жылдары 1 баррель (159 л) мұнайдың бағасы 10,82 долларды құраса, 2008 жылы бұл көрсеткіш 145,31 долларға жетті. Бұдан 50 жыл бұрын 1 баррелдің қуаты 50 баррель мұнайды өндіруге (1:50) жеткілікті болса, яғни 50 кг мұнай өндіру үшін 1 кг энергияны жұмсалса, 1980 жылдары мұнайды жеткізу шығындарын қоса есептегенде, бұл көрсеткіш 1:5-ге дейін төмендеді. Мамандардың есебі бойынша жақын болашақта бұл ара қатынас 1:1 құрайды, яғни өндірілген мұнай энергиясы оны өндіруге шығаратын энергияға тең болады деп болжамдалуда. Сонымен қатар, қазіргі уақытта әлемнің ірі кен орындарында мұнай мен газ өндіру қуаттарын пайдаланудың қарқындылығы барынша жоғары деңгейіне болып отыр. Энергия ресурстары мемлекеттің экономикалық дамуы мен қуаттылығы үшін маңызы зор және айқын болып саналады. Кез келген елдің экономикалық қуаты, бірінші кезекте оның отын-энергетика кешені әлеуетімен анықталады. Бұл көрсеткіш энергия ресурстарының тұтынуға қатынасын білдіретін энергиямен қамтамасыз ету коэффициентімен (КЕК) сипатталады. Егер $КЕК < 1$ болса, ел энергия ресурстарын импорттайды, егер $КЕК > 1$ болса, онда сауда балансында экспорт басым. Соңғы он шақты жылдар аралығында органикалық ресурстармен өзін-өзі қамтамасыздауда, АҚШ, Ресей, Ұлыбритания және Канада және мұнайға бай араб елдерінің басымдылығын көрсетті. Посткеңестік республикалардан Ресей (КЕК-1,57),

Қазақстан (2), Әзірбайжан (1,62), Түрікменстан (3,31) және Өзбекстан (1,1) энергетикалық тәуелсіз болып табылады. ТМД республикалардың ішінде Молдавияның (0,02) және Белоруссияның (0,14) өзін-өзі қамтамасыз етілуі өте төмен деңгейде сипатталады [5, 9–14 б.].

Жалпы түрде елдің минералдық-органикалық шикізатпен қамтамасыз етілуі мынадай қатынаспен анықталады [6]:

$$D=Q + R + I = m+E$$

мұнда, D-ресурстарға экономиканың жалпы қажеттілігі; m-үлттық шаруашылықтың ішкі қажеттілігі; E-экспорт үшін отын-шикізат тауарларына қажеттілік; Q-өзінің минералдық-шикізат секторы есебінен алатын шикізат пен отын; R-қалдықтардан өндірілетін және пайдаланылатын шикізат және отын (қайталама шикізат); I-сыртқы импортпен алынатын минералдық-органикалық шикізат.

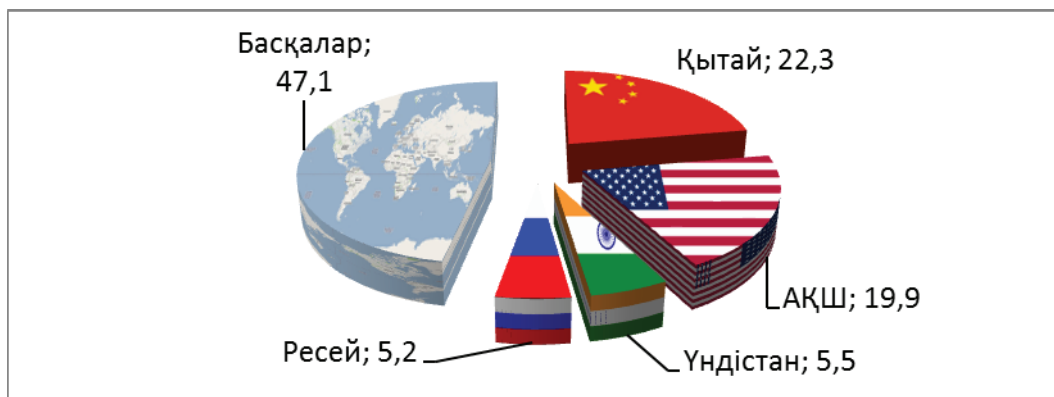
Егер қазір жаңартылмайтын көздер есебінен бастапқы энергия ресурстарына әлемдік қажеттіліктің шамамен 40 пайызы жабылса, 2020 жылға қарай жаңартылатын энергетика болжам бойынша сұраныстың 20 пайызын қамтамасыз ете алады. Мамандардың болжамы бойынша жаңғырмалы энергия көздерінен алынатын қуат 2020 жылға қарай қарқынды түрде арзандай береді. 2040 жылы күн батареяларынан алынатын энергия қазіргі деңгеймен салыстырғанда 66 % — ға, жел энергиясы 47 %-ға

арзандайды деп күтілуде. Егер бүгінгі күнде жел және күн әлемдік энергия қуатының 5 %-ын құраса, 2040 жылы олар барлық энергияның қажеттілігінің үштен бір бөлігі қамтамасыз етеді деп күтілуде [7].

Ғалымдар мен сарапшылары болжамы бойынша, қазіргі ауа райы үрдістері сақталып отырса 2100 жылға қарай Жер бетінің температурасы 4 градусқа ұлғаюы мүмкін, бұл әлемдік климаттың өзгеруіне, дауыл мен су тасқыны, құрғақшылыққа әкеп соқтыруы мүмкін [8].

БҰҰ климаттың өзгері бойынша Үкіметаралық сарапшылар тобының «КӨҮСТ» бағалауы бойынша

климаттың өзгерісінен әлемдік экономикаға келтірілетін нұқсан шамамен \$1,5 трлн құрайды. Осыған байланысты сарапшылар әлемдік қоғамдастыққа температураның өсуін кемінде 2 градус деңгейде ұстап тұру үшін күш салуды ұсынады, бұл «жаһандық апаттардың алдын алуға, ауыл шаруашылығы құрылымдарының шығымдылығы төмендеуін болдырмауға мүмкіндік беріп, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етеді» [9]. Әлемдегі жаңғырмалы энергия көздері жұмсалатын инвестицияның басым бөлігі-27,8 %-ы, Қытай және Индияның үлесінде (Сурет 2).

2-сурет. Парниктік газдардың әлемдік эмиссиясындағы мемлекеттердің үлесі, %

Дерек көз: United Nations Statistics Division, Millenium Development Goals indicators: Carbon dioxide emissions (CO₂), thousand metric tones of CO₂ (Collected by CDIAC).

Бұл күрделі міндетті шешудің пәрменді тетіктерінің бірі — 1997 ж. Киотода әзірленген Жер бетіндегі климаттың ғаламдық жылынуынан парникті газдар (ПГ) шығарындыларын азайтып, оған нарықтық квота саудасы жүйесін енгізу туралы тарихи келісім болды. Киото хаттамасы қолданған соңғы жылдар ішінде бұл құралдар өздерінің шығындыларды азайтуды ынталандыру қабілетін көрсетті. 2015 жылы 195 БҰҰ-ның мүше-мемлекеттері Парижде өткен саммитте қоршаған ортаның

температурасын индустриалды кезеңімен салыстырғанға 1,5°C-қа дейін шектеу туралы климаттық келісімге қол қойды. Париж келісімінің маңызы — жаһандық іс-қимыл бойынша климаттың өзгеруінің алдын алу, ұзақ мерзімді перспективаға арналған стратегиясын анықтау болды [10].

Сонымен, осы климаттық келісім — климаттық өзгерістер үшін дамыған және дамушы елдер үшін бірыңғай жауапкершілікті міндеттеді. Және де, егер Киото хаттамасы жауапкершілікті тек дамыған елдерге артаса, Париж келісімі дамушы елдерге де осы бірыңғай жауапкершілікті міндеттеді. Бұл әлемнің экологиялық таза энергияға өтуі мен жасыл экономиканың дамуына жол ашады.

Әдебиет:

1. Экономическая теория. Учебник под редакцией В. Д. Камаева // М., Издательство: Владос ИМПЭ — 2002. — с. 24–27.
2. Байков Н., Безмельникова Г., Гринкевич Р. Перспективы развития мировой энергетики до 2030 г. // Мировая экономика и международные отношения. — 2007. — № 5. — с. 19–25.
3. Сигов Ю. Кто будет править миром? // «Деловая неделя». — 2007. — 7.12. — с. 12.
4. Горшков С. П. Цена энергетического комфорта // Энергетика, — 1987. — № 2 — с. 6.
5. Безруких П. П. О необходимости развития нетрадиционной энергетики // Электрические станции. — 1991. — № 11. — с. 9–14.
6. Беккер Н. А. Оценка экономической эффективности использования возобновляемых источников энергии: на примере ветроэнергетики Германии // Дис. канд. эконом. наук. — М., — 2007. — с. 26.
7. Зеленая энергетика способна покрыть энергопотребности Украины © Пропозиция — Главный журнал по вопросам агробизнеса. Электронный ресурс: <https://propozitsiya.com/>
8. IPCC: Summary for Policymakers; Climate Change 2014, Mitigation of Climate Change. Электронный ресурс: <https://www.ipcc.ch/>

9. Доклад ООН «Изменение климата — 2014: последствия, адаптация, уязвимость», 2013.
10. Парижское соглашения: начало нового пути/ Обзор из Парижа № 3.-»Мосты», 14.2015 — Электронный ре-сурс: <https://www.ictsd.org/>

Особенности личности и психической саморегуляции легкоатлетов в связи с их спортивной специализацией

Оразов Шамурат Байманович, кандидат педагогических наук, профессор;
Агайдарова Кундыз Хожаметовна, старший преподаватель
Международный казахско-турецкий университет имени Х. А. Ясави (г. Туркестан, Казахстан)

Организация процесса управления физическим состоянием студентов предопределяет необходимость решения задач по измерению и оценке их двигательной подготовленности, изучению взаимосвязи показателей антропометрического и функционального статуса, определению доминирующих и отстающих физических качеств.

В результате проведенных исследований было получено весьма большое количество неоднозначных данных о выраженности личностных свойств и качеств у высококвалифицированных спортсменов разной спортивной специализации. Это было обусловлено тем, что авторами изучались взаимосвязи самых разнообразных, произвольно выбранных особенностей личности спортсменов, не соблюдались единые стандартные проведения тестирования, определению изучаемых выборок испытуемых и т. д. Поэтому до сих пор фактически так и не было создано единого общего представления о преимущественном проявлении конкретных свойств личности (или их комплексе) у представителей разных видов спорта (или групп видов спорта), которое могло бы быть использовано при построении их психографических характеристик.

В наших исследованиях, начатых еще была поставлена цель уточнить, как проявляются некоторые типовые личностные черты и психические качества у высококвалифицированных легкоатлетов разной специализации (членов сборных команд), их влияние на эффективность соревновательной деятельности [1].

Этот комплекс включал модифицированный 16-ти-факторный тест, анкетные методы определения специфических свойств личности и индивидуального стиля деятельности спортсменов. Я стреляю для изучения свойств темперамента, экспериментальные методики для измерения ЧСС, ЭКС, сенсомоторных и антиципирующих реакций, показателей динамометрии и способности к самооценке выявленных показателей, тесты для исследования свойств внимания и самооценки эмоционального состояния атлетов.

К общим свойствам личности были отнесены те, которые характеризовали ее направленность отношение к трудовой и спортивной деятельности, к людям, самому себе, общественным явлениям и пр. (например, гражданственность, ответственность, трудолюбие, общительность,

отзывчивость, смелость, самообладание в жизненных ситуациях и др.) Общие свойства личности формируются и проявляются как в обычных жизненных условиях, так и в условиях спортивной подготовки и соревнований. Специфические свойства личности формируются и проявляются в процессе многолетней тренировки и участия в соревнованиях в определенном виде спорта под влиянием специфических условий и требований, характерных для него. К ним относятся стремление к высоким спортивным достижениям и преодолению больших нагрузок, повышенный уровень спортивных притязаний, эмоциональная устойчивость в соревнованиях, способность к регуляции отрицательных (неблагоприятных) психических состояний в условиях выступления и тренировки и т. д. Уровень сформированности специфических свойств личности во многом зависит от значимости избранного вида спортивной деятельности, заинтересованности в успехе. Большинство общих и специфических свойств личности спортсменов находится в положительной связи, но некоторые могут быть и в отрицательной зависимости (например, такие волевые качества, как смелость, настойчивость, инициативность и др.).

В результате исследований [2] было показано, что большое значение для успешного выполнения и совершенствования технических действий в разных видах легкой атлетики имеет характер включенной в этот процесс психической саморегуляции, в частности, эмоциональной регуляции (которая может осуществляться ровным или взрывным способом), а также направленности внимания (или на внешние объекты — внешний тип, или на внутренние, т. е. психическую сферу, внутренний тип). Экспериментально установлено, что для спортсменов, специализирующихся в разных видах легкой атлетики и систематически достигающих высоких спортивных результатов, характерно определенное сочетание общих и специфических свойств личности, параметров эмоциональной регуляции и направленности внимания. Поэтому для достижения высоких результатов в каждом конкретном виде легкой атлетики тренерам и спортсменам следует хорошо знать значения показателей, характеризующих уровень сформированности рассматриваемых показателей. Одна из задач тренировки — улучшение данных

показателей с помощью методов психолого-педагогического воздействия.

Анализ материалов исследований, полученных в период (на более чем 200 испытуемых), позволяет дать обобщенные характеристики комплексов рассматриваемых показателей спортсменов высокой квалификации, специализирующихся в разных видах легкой атлетики.

Группа спринта. По общим свойствам личности легкоатлетов высокого класса этой группы отличает от менее квалифицированных спортсменов и представителей других видов легкой атлетики более низкая эмоциональная устойчивость, склонность к лидерству, высокий самоконтроль поведения; по специфическим свойствам личности — способность к саморегуляции и высокий уровень спортивной мотивации, психическая стабильность в процессе выступлений. Для этой группы характерна специфическая соревновательная эмоциональная устойчивость, существенно отличающаяся от соответствующего показателя легкоатлетов других специализаций. Ее специфичность заключается в том, что максимум эмоциональной мобилизации вызывает некоторое снижение эмоциональной устойчивости к действию сопутствующих соревновательной обстановке стресс — факторов (шум, зрители, соперники, судьи и др.), что может приводить к фальстартам. Вместе с этим совпадение момента начала выполнения соревновательного действия с моментом максимальной эмоциональной мобилизации способствует достижению высокого спортивного результата. По — видимо, такая связь имеет устойчивую тенденцию, поэтому одна из важнейших задач тренера научить спортсмена отвлекаться от посторонних раздражителей к моменту начала старта. По психологическим особенностям индивидуальной техники спринтерам свойственна реализация установочных заданий в скоростно-силовом режиме (с преимуществом скоростных компонентов), чему способствует формирование взрывного типа регуляции эмоционального возбуждения с внутренней направленностью внимания в процессе спортивной деятельности [3].

Группа выносливости. Для общих свойств личности легкоатлетов высокого класса этой группы характерны высокий уровень лидерства, самоконтроля, повышенная тревожность; для специфических свойств личности — высокий уровень соревновательной эмоциональной устойчивости, умение регулировать свое психическое состояние, значительная спортивная мотивация, способствующая полной самоотдаче бегу на тренировках и соревнованиях. В группе бега на выносливость отмечается большое разнообразие типов регуляции эмоционального возбуждения и чаще других встречается смешанный вариант реализации установочных заданий. Однако следует отметить некоторое преимущество скоростного варианта над силовым при равном типе регуляции эмоционального возбуждения и смешанной направленности психики в деятельности (хотя чаще встречается внешняя направленность, чем внутренняя, что связано с тактическими особенностями ведения борьбы в этих видах легкой атлетики).

Группа легкоатлетических прыжков. Спортсменам этой группы присущи такие общие свойства личности, как эмоциональная устойчивость, решительность, склонность к лидерству, высокий уровень самоконтроля поведения. Специфические свойства личности прыгунов высокого класса характеризуются высоким уровнем спортивной мотивации и саморегуляции, способностью произвольно регулировать сдвиги в эмоциональной, двигательной и вегетативной сферах. Вообще в группе скоростно-силовых видов легкой атлетики (спринт, прыжки, метания) только данный комплекс специфических свойств личности, в который кроме вышечисленных свойств везде входит специфическая соревновательная эмоциональная устойчивость, может обеспечить спортсмену возможность взрываться в определенный короткий промежуток времени с максимумом силовых проявлений. Для легкоатлетов — прыгунов характерны ярко выраженный скоростной вариант реализации установочных заданий, чему способствует формирование взрывного типа регуляции эмоционального возбуждения с внутренней психической направленностью в деятельности [4].

Группа легкоатлетических метаний. Общие свойства личности метателей высокого класса характеризуются эмоциональной устойчивостью, решительностью, более низкой тревожностью, чем, например, у прыгунов. Комплекс специфических свойств личности метателя отличается высоким уровнем спортивной мотивации, способностью к регуляции, психической стабильностью в соревновательных условиях, специфической соревновательной эмоциональной устойчивостью. Для атлетов этой группы характерен скоростно-силовой способ решения установочных заданий (с некоторой тенденцией к силовому варианту), со смешанным типом регуляции эмоционального возбуждения и ярко выраженной внутренней психической направленностью в деятельности.

Группа легкоатлетических многоборий. У легкоатлетов-многоборцев высокого класса заметно выражено стремление к доминированию, лидерству их отличает решительность, высокий уровень самоконтроля. Они эмоционально устойчивы в условиях соревнований умеют регулировать свои состояния, психически стабильны, хотя не всегда спортивно мотивированы на всем протяжении двухдневного марафона, что, по — видимо, связано с необходимостью, в этом виде легкой атлетики умело распределить силы на все виды многоборья; особенно важное значение приобретают устойчивость эмоций в соревновательной обстановке, способность к регуляции в эмоциональной, двигательной и вегетативной сферах. В легкоатлетических многоборьях разнообразие спортивных дисциплин требует от атлетов проявления некоторых качеств, присущих спринтерам, прыгунам, метателям, стайерам. И все же можно отметить тенденцию к выбору скоростного способа реализации установочных заданий, смешанного типа регуляции эмоционального возбуждения внутренним типом направленности внимания в деятельности.

Таким образом, в процессе многолетней подготовки формируется комплекс специфических психологических

качеств высококвалифицированного легкоатлета, включающий общие и специфические свойства личности, оптимальные, индивидуальные способы выполнения эмоциональной регуляции и распределения внимания, способствующие эффективному выполнению спортивной деятельности [5].

Данные исследования особенностей личности и психической саморегуляции спортсменов высокой квалифи-

кации в видах легкой атлетики могут быть использованы для составления модельных психологических характеристик, выявления наиболее оптимальных (для деятельности) сочетаний их показателей для сравнения с ними индивидуальных психологических показателей легкоатлетов, оценки их возможностей, разработки путей совершенствования слабых звеньев в психологической подготовке тренирующихся и т.д.

Литература:

1. Оразов, Ш. Б. Практическая подготовка — фундамент воспитания специалистов в области спорта. // Достояние нации. (Үлт тағылымы). № 3. — Алматы, 2006. — с. 122–123.
2. Қасымбекова, С. И. Научно-педагогические основы формирования физической культуры учащихся молодежи. Дисс. д.п.н.: 13.00.04. — Алматы, 2002. -306 с.
3. Дмитриев, С. В. Учитесь читать движения, чтобы строить действия. — Н. Новгород: Изд-во НГПУ, 2005. — 105 с.
4. Рускаева, Н. С. Формирование интереса к физической культуре и спорту у детей младшего школьного возраста: Автореф. дис... к.п.н.: 05.02.03. — Алматы, 2003. — 24 с.
5. Оразов, Ш.Б Подготовка специалистов по легкой атлетике и гимнастике. Білім. Образование. № 3(27). — Алматы, 2006. — с. 142–144.

Изменение техники спринтерского бега под влиянием утомления

Оразов Шамурат Байманович, кандидат педагогических наук, профессор;
Бердимуратова Разия Ережепова, старший преподаватель
Международный казахско-турецкий университет имени Х. А. Ясави (г. Туркестан, Казахстан)

Изучение техники бега при утомлении может в перспективе привести к снижению потерь скорости в конце дистанции. Наибольший интерес представляют изменения техники в фазе декомпенсированного утомления, когда скорость в бега падает. Это позволило бы понять природу этих изменений: являются ли они искажениями техники, на которые надо влиять с целью их исправления или это целесообразные компенсаторные коррекции, единственно возможное в условиях утомления для снижения его отрицательного эффекта.

Данные об изменениях техники бега под влиянием утомления немногочисленны. Согласно [1] утомление при беге на 400 м выражается в снижении амплитуды и скорости движения звеньев ног, в уменьшении силы отталкивания, росте силы так называемого переднего толчка и увеличении вертикального перемещения тазобедренного сустава, что косвенно указывает на рост внешней механической работы, затрачиваемой на вертикальное перемещение общего центра масс тела спринтера. Позже эти данные были подтверждены: было показано, что мощность отталкивания при беге на 400 м в фазе утомления падает, а угол вылета возрастает [2]. Кроме того, утомление при беге на 200 м выражается в стопорящей постановке ноги на дорожку причем угол в коленном суставе существенно увеличивается — нога ставится на опору в более выпрямленном положении. Однако преждевременность каких-либо опреде-

ленных выводов очевидна, если учесть немногочисленность публикаций по этому вопросу и скудный статистический материал, на котором они основаны. В связи с этим в работе была поставлена следующая задача — выявить изменения техники спринтерского бега и внешней механической работы, специфичные для фазы утомления.

Методика. Внешняя работа рассчитывалась по опорным реакциям. Методика расчетов описана в монографии В. М. Зациорского с соавт. [3]. Применялась тензодинамографическая платформа ПД — 3, установленная за 5 м до финиша. Скорость бега регистрировалась фотодиодными датчиками. Метрологические характеристики аппаратуры и способ расчета показателей движения по опорным реакциям соответствуют изложенным ранее. Длина шагов регистрировалась по следам на дорожке, время шага — с помощью сейсмодатчика и тензоплатформы.

В исследовании приняли участие по 20 испытуемых при беге на 100 и 200 м и 25 — при беге на 400 м, всего 65 спринтеров — мужчин квалификации от второго разряда до мастеров спорта международного класса. У испытуемых сначала регистрировались биомеханические показатели при беге на 30 м с ходом с установкой на максимально лучший результат. Затем, после отдыха, проводился забег на основную дистанцию с аналогичной установкой. При этом регистрировались биомеханические показатели за 5 м до финишной линии. Таким образом, моделировался

бег по дистанции на финише, в фазе декомпенсированного утомления, и в «начале» дистанции, когда достигается максимальная скорость после стартового разбега.

Рассчитанные биомеханические показатели бега в «конце» дистанции сравнивались с теми же показателями бега в «начале» дистанции. Достоверность различий проверялась при помощи *t*-критерия Стьюдента.

Результаты и их обсуждение. Падение скорости бега на финише 100 и 200-метровых дистанций произошло за счет снижения частоты шагов, а на 400 м, где утомление проявляется наиболее остро, за счет снижения обоих компонентов: как частоты, так и длины шагов. При этом частота шагов снизилась в большей степени, чем их длина. Частота шагов падает в основном из-за удлинения опорного периода, где фаза торможения возрастает существенно больше, чем фаза отталкивания. Например, при беге на 200 м время опоры увеличивалось от 114/10 до 135/18 м/с при росте времени торможения от 40/8 до 56/11 м/с, т. е. на 40%, тогда как время отталкивания — только на 5,4%.

Почти аналогичные изменения происходят и с внешней работой, причем отрицательная возрастает намного больше, чем уменьшается положительная. Опосредованно это выражается в больших потерях продольной скорости о. ц. м. в фазе торможения на всех трех дистанциях, а также в изменении прироста продольной скорости о. ц. м. в фазе отталкивания на 200 и 400 м. Другими словами, в фазе некомпенсированного утомления спринтер больше тормозится и меньше отталкивается, что соответствует ранее полученным выводам [4]. К тому же это сопровождается ростом вертикального перемещения, а значит и механической работы, затрачиваемой на эти перемещения.

Естественно ожидать, что эти нарушения вызваны изменениями движений звеньев тела спринтеров. Как показал анализ кинограмм, непосредственной причиной увеличения отрицательной работы является более далекая постановка ноги на опору. Например, в начале бега на 200 м продольное перемещение о. ц. м. в фазе опоры до момента вертикали было 34,4/6,2 см, а на финише — уже 40,4/5,9 см. Причиной такой слишком далекой постановки ноги было то, что спринтеры как бы не успевали подтягивать голень к себе. Так, если в начале бега горизонтальное перемещение стопы маховой ноги назад относительно тазобедренного сустава (от крайне переднего положения голени до момента постановки) было 27,1/1,6 см, то на финише оно снизилось до 17,5/2,7 см. Из-за этого и происходит «натягивание» на далеко выставленную вперед голень, что приводит к достоверным неблагоприятным изменениям всех показателей фазы торможения.

Кроме того, кинематический рисунок движения ног при беге в утомленном состоянии отличается меньшим углом разведения бедер в момент вылета, а также низким подъемом бедра маховой ноги, что вызывает запаздывание выноса голени. Угловое перемещение и средняя скорость сведения бедер стали значительно меньше — 17,3/2,2 до 6,9/0,7 рад/с, т. е. более чем вдвое, что несравнимо с относительной величиной падения дистанционной скорости бега.

Казалось бы, вывод напрашивается сам собой: эти изменения движений звеньев ног — специфический признак утомления. Однако анализ зависимости кинематики звеньев ног от скорости бега склоняет к совершенно противоположному заключению: все отмеченные изменения техники бега — не специфичны для фазы утомления. Скорость бега на финише падает не потому, что спринтер ставит ногу все дальше от себя, Все дело в том, что чем меньше скорость бега (в неутомленном состоянии в пределах от 11 до 5–6 м/с), тем меньше размах и скорость движения конечностей и дальше постановка ноги, т. е. «натягивание» на нее становится все больше и больше [5]. И бежать на все более низких скоростях как-то иначе было бы просто неестественно. Таким образом, кинематический рисунок движений при беге с равными скоростями как в состоянии утомления, так и в неутомленном состоянии один и тот же. И если скорость бега падает, то независимо от причины — произвольного желания снизить ее или под влиянием утомления — размах движений ног будет снижаться и будет увеличиваться стопорящий эффект постановки ноги.

Однако по крайней мере одно специфичное изменение структуры движений ног в состоянии утомления все же проявилось — это постановка более выпрямленной ноги под опору. Так, если в начале бега на 200 м угол в коленном суставе был 142,7/2,6°, то на финише он вырос до 155/3,6°. при утомлении в спринтерском беге и беге на средние дистанции. При беге же в неутомленном состоянии картина иная: чем ниже скорость бега, тем меньше углы в коленном и голеностопном суставах опорной ноги и тем ниже беговая «посадка».

Таким образом утомленный спринтер ставит ногу на дорожку более выпрямленной. Остается, однако, неясным, является ли это неизбежным нарушением техники бега под влиянием утомления или это компенсаторная перестройка движений с целью избежать более высоких потерь скорости бега? Пока что представляется возможным лишь выдвинуть предположения как в пользу первого, так и второго ответа на этот вопрос.

Предположение первое. Спринтер не в состоянии выносить быстро и высоко бедро маховой ноги. Однако голень, несмотря на меньшую скорость ее разгона, все же успевает «выхлестываться» вперед, как и раньше, поскольку время шага на финише возросло. В результате угол в коленном суставе при постановке ноги на опору увеличивается, что и видно. В таком случае более выпрямленная нога в коленном суставе не что иное, как закономерное искажение техники бега под влиянием утомления.

Предположение второе. Более жесткую постановку ноги можно организовать, не акцентируя подтягивание стопы ближе к себе. Видимо, это происходит подсознательно, с целью оптимизации отталкивания в невыгодных условиях, например для лучшего использования эффекта предварительного растягивания мышц опорной ноги, в особенности подошвенных сгибателей стопы. Это су-

щественно, поскольку голеностопный сустав опорной ноги — основной движитель в фазе отталкивания при беге [6].

Следовательно, уставшему спринтеру может быть выгодно более жесткая постановка ноги для снижения диссипативных потерь механической энергии и лучшего использования эффекта растягивания его мышц. Такая постановка ноги в какой-то мере позволит компенсировать появившиеся невыгодные условия взаимодействия с опорой — возросшее время амортизации, а значит, и время растягивания мышц, а также ухудшение упругих свойств мышц, что неизбежно при утомлении. Естественно, оба вышеизложенных предположения нуждаются в отдельной экспериментальной проверке.

Литература:

1. Ланда, Б. Х. Методика физического воспитания в школе. — М.: Советский спорт, 2006. — 192 с.
2. Оразов, Ш. Б. Повышение двигательной дееспособности учащихся 7–8 классов сельской школы Каракалпакстана. //Монография. — Алматы, 2005. — 82 б.
3. Оразов, Ш. Б. Профессиональная деятельность педагога — организатора в сфере физической культуры. //Республиканская научно-практическая конференция. — Павлодар, 2008. — С. 111–115.
4. Федичев, Г. К. Экспериментальное обоснование обучения рациональному дыханию школьников 12–14 лет на уроках физической культуры: Автореф. дисс... к. п. н. — М., 2000. — 22 с.
5. Сибгатов, Г. К. Образовательные технологии в практической деятельности студентов вузов. Дисс... к. п. н.: 15.01.04. — Атырау, 2004. — 178 с.
6. Чермит, К. Д. Высшее образование: реалии и перспективы. — Майкоп, 2001. — 202 с.

Выводы

В спринтерском беге в фазе декомпенсированного утомления происходят следующие изменения:

1. Растет отрицательная, а также снижается положительная внешняя работа при увеличении ее вертикальной фракции
2. Уменьшаются угловые перемещения и скорость бедер, а также увеличивается стопорящий эффект постановки ноги, что связано с ростом времени торможения и потерями продольной скорости о. ц. м.
3. Увеличивается угол в коленном суставе ноги в момент постановки. Это изменение техники бега не может быть объяснено снижением скорости бега и является специфичным для фазы декомпенсированного утомления.

Қазақстан Республикасынды шағын және орта кәсіпорындарды қолдау

Тажибоева Райхан Мусаматқызы, э. ғ. к. доцент м. а.

Жетібаев Жантөре Көпжасарұлы, PhD доктор

Қ. А. Ясауи атындағы ХҚТУ (Туркестан қаласы, Қазақстан)

Шағын және орта кәсіпорындарды дамыту саласындағы басымдықтарды тандауды бірнеше мекеме жүзеге асырады, олардың ең бастысы Қазақстан Республикасы Президентінің және Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы кәсіпкерлік жөніндегі Бірыңғай үйлестіру кеңесі алдында есеп беретін кәсіпкерлер кеңесі болып табылады.

Осы екі институттың құрамы мен олардың саяси ұстанымдарының жоғары деңгейі олардың маңыздылығын көрсетеді. Сонымен қатар, Президентке есеп беретін шетелдік инвесторлар кеңесі бар. Кеңестің негізгі міндеті елге шетелдік инвесторларды тарту үшін инвестициялық ахуалды және стратегияларды жақсарту бойынша ұсынымдар мен ұсыныстар әзірлеу болып табылады.

Басымдықтарды белгілеу деңгейінен шағын және орта кәсіпорындарды дамыту саясатын үйлестіруге көшкен кезде экономикалық даму және сауда министрлігі маңызды рөл атқарады. Қазақстан Республикасы Экономикалық даму және сауда министрлігі шағын және орта кәсіпорын-

дарды қолдауды үйлестіру функцияларын қоса алғанда, мемлекеттік экономикалық саясатты іске асыру жөніндегі негізгі орган болып табылады. Шағын және орта кәсіпорындар (ШОК) қолдаудың мемлекеттік бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру кезінде Қазақстан Республикасы Индустрия және жаңа технологиялар Министрлігі және Қазақстан Республикасы Экономикалық даму және сауда Министрлігі негізгі мемлекеттік органдар болып табылады.

Бұл ретте, нақты бір мамандар мен қызметкерлердің лауазымдық міндеттері осы саладағы уәкілетті органмен белгіленеді. Экономикалық даму және сауда министрлігінің жанында бизнесті дамыту жөніндегі Комитет құрылды, ол экономикалық даму және сауда министрлігінің құзырында болады және бизнесті дамыту мен басқару функцияларын орындайды. Үкімет бірқатар саяси шаралар арқылы ШОК дамытуды қолдауға ниетті. Шок-ті қолдауға бағытталған негізгі шаралар «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры жүзеге асыратын «Бизнестің жол картасы 2020»; Қазақстандық индустрияны дамыту институты іске асы-

ратын «Өнімділік-2020» бағдарламасын; «Kaznex Invest» жүзеге асыратын «Қазақстан Республикасында инвестицияларды, ерекше экономикалық аймақтарды тарту, экспортты дамыту және жылжыту бағдарламасын»; және оңалту және активтерді басқару жөніндегі компания жүзеге асыратын «бәсекеге қабілетті кәсіпорындарды дағдарыстан кейін қалпына келтіру бағдарламасын» қабылдауды қамтиды [1].

Мемлекеттің бизнесті қолдаудағы белсенді саясаты жаһандық экономикалық құлдырау кезеңінде ШОҚ-тің дамуына оң әсер етеді деп есептеледі. Ауқымдылыққа келетін болсақ, бағалаулар бойынша 11000 шағын және орта кәсіпорындарға дейін банктерден несие түрінде 3,7 млрд. доллардан астам қаржы алып, 20000 астам жұмыс орны құрылды.

Бұл жақсару Қазақстанды 2008 жылы 80-орыннан 2012 жылы 59-шы орынға көшіруге мәжбүр еткен үрдістің жалғасы болып табылады. Бизнесті тіркеу саласында ерекше ілгерілеуге қол жеткізілді. ҚР Үкіметі ШОҚ-ты мемлекеттік қолдау тетіктерін жетілдіру және бизнесті тұрақты дамыту үшін жағдай жасау мақсатында бизнесті қолдаудың жаңа құралдарын іздестіру қажеттілігі туындағанын түсінеді.

Сонда ғана ШОҚ бәсекелестік ортаны дамытуға және инновацияларды арттыруға көмектесе алады деген түсінік бар. Осы іргелі себептерді көрсете отырып, «Бизнестің жол картасы — 2020» негізгі назары нарықтық институттарды барынша пайдалануға бағытталған. Қаржылық қолдаудың барлық шаралары нарықта мемлекеттің шамадан тыс араласуын болдырмау үшін коммерциялық банктер арқылы беріледі. Биылға дейін жалпы сомасы 178 млрд. теңгеге немесе 1 кепілдіктермен және субсидиялармен 450-ден астам келісім-шарт жасалды. «Бизнестің жол картасы — 2020» бағдарламасын жүзеге асыру нәтижесінде 2 млрд. долларға қол қойылды.

«Даму» Қоры бағдарламаның қаржы әкімшісі болып табылады. Қор 1997 жылы құрылды. шағын және орта кәсіпорындардың дамуын ынталандыру үшін. Оның жалғыз акционері «Ұлттық әл — ауқат қоры» («Самұрық-Қазына») мемлекеттік акционерлік қоғамы болып табылады. «Даму» Қорының 16 аймақтық бөлімшесі бар (әр облыста бір-бірден, Астана мен Алматы қалаларында екіден). Онда 270-ке жуық қызметкер, бас кеңседе және өңірлік кеңселерде (DAMU (2012) жұмыс істейді. «Жол картасы» шеңберінде қолдау кәсіпкерлер үшін кредиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді, несие алу кезінде кәсіпкерлерге берілетін банктік кепілдіктерді субсидиялауды қамтиды. Қолдау келесі салаларда ұсынылады [1]:

- Өңірлерде жаңа өндірістерді іске қосу кезінде пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялау және кредиттік кепілдіктер беру арқылы жаңа бизнес-бастамалар үшін қаржылық қолдау көрсету;

- Бизнес секторды қалпына келтіруге жәрдемдесу, бұрын берілген проблемалық кредиттер бойынша пайыздық ставкаларды субсидиялау және санкциясыз салық қарызын төлеуді кейінге қалдыру;

- Өнімді сыртқы нарықтарға экспорттайтын кәсіпкерлердің қолданыстағы кредиттері бойынша пайыздық ставкаларды субсидиялау арқылы экспорттық-бағдарланған салаларды қолдау;

- Ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерді оқытуды, бизнесті жүргізуді сервистік және консультациялық қолдауды, шетелдік тағылымдамаларды, жеке кәсіпорындардың жоғары басшылығының құзыретін арттыруды қоса алғанда, кәсіпкерлік әлеуетті күшейту және т. б.

Өңірлік даму министрлігі қазіргі уақытта серіктестік бағдарламасын әзірлеумен айналысады, оның мақсаты Қазақстанның төрт өңірінде жүйе құраушы компаниялар мен жергілікті ШОҚ арасындағы байланыстарды орнату болып табылады. Жүйе құраушы компаниялар-бұл, әдетте, тікелей шетел инвестицияларға қарағанда, көбінесе мемлекет қатысатын ірі кәсіпорындар, бірақ мұндай бағдарламаны іске асыру тәжірибесі тікелей шетел инвестициялар мен ШОҚ байланыстарын жолға қою үшін өзекті болады және бағдарламаның қолдауымен кең ауқымды байланыстар құрылуы мүмкін. Қолдау қаржылық және қаржылық емес шараларды, сондай-ақ инфрақұрылымды үйлестіретін болады [2].

Ірі компаниялар мен шетелдік инвесторларды жергілікті қамтуды бақылауға міндеттейтін жергілікті қамту туралы заңнама бар. Бұл жағымды әсер береді, өйткені мұнда жергілікті жеткізушілерді пайдалану дәрежесіне назар аударылады, бірақ, екінші жағынан, бұл заңнама жергілікті компаниялардың қабілеттерін күшейту жөніндегі қандай да бір іс-әрекеттермен келісілмеген (егер мұндай іс-әрекеттер мүлде қабылданса) және ол тиімді ұзақ мерзімді қатынастарды құруға және жеткізу тізбегін дамытуға ықпал етпейтін сатып алу жөніндегі ережелер жиынтығын таңдайды. Атап айтқанда, бұл контрактілер шектеулі мерзімге жасалуы тиіс, барлығы бірдей тендерлік процедуралардан өтуі тиіс және тендерде таңдау бойынша шешім бірінші кезекте бағаға негізделеді (жергілікті жеткізушілердің қалауы бойынша) [3].

Kaznex Invest-тің инвестицияларды ынталандыру бойынша жұмысын қолдау үшін әкімдіктер мен басқа да органдарда қандай тетіктер іске асырылып жатқаны түсініксіз. Өңірлерде әкімдіктер инвестициялық басымдықтар туралы жалпы түсінікке ие, бірақ әлеуетті инвесторларды тарту, операциядан кейінгі жаңа инвесторларды қызметтермен қамтамасыз ету немесе өңірдегі шетелдік инвестициялар ағынын бақылау үшін қандай іс-әрекеттер қабылданатыны анық емес.

Қазіргі уақытта, әрбір өңірде инвесторларға қызмет көрсету орталықтары құрылуда, олар үйлестіруде көмек көрсетуге тиіс. Жергілікті қамту саясатының сақталуын қадағалау үшін 2010 жылдың маусым айында жергілікті қамтуды дамыту жөніндегі ұлттық агенттік құрылды. Әкімдіктер жергілікті қамту бойынша статистиканы жинауға жауапты. Олар мониторингпен шектеледі және олар араласуға өкілеттілік немесе ресурстар жоқ. Бұл байланыстарды дамыту бағдарламасы шеңберінде қарастыруға болатын жеткізулердегі қажеттіліктері бар ше-

телдік инвесторларды анықтаудағы маңызды бастапқы нүкте болады.

Жергілікті (өңірлік) деңгейдегі ШОК саясаты мен қолдау шараларына жауапты тағы бір ұйым Әлеуметтік-кәсіпкерлік Корпорация (ӘКК) болып табылады. ӘКК 100% — ға мемлекетке тиесілі және әкім басқармасымен бақыланады. Олардың міндеті инвестициялар тарту және ШОК қолдау болып табылады. ӘКК компанияға инвестициялай алады, бірақ олардың үлесі 49% — дан аспауы тиіс. ӘКК міндеттерінің арасында: учаскелер мен ғимараттарды жеке сектордың пайдалануына беру. Әлеумет-

тік-кәсіпкерлік корпорациялар (ӘКК) олардың міндеттеріне қарағанда байланыстарды дамыту бағдарламасын іске асыру үшін ең жақсы жағдайда болуы әбден ықтимал.

Әр түрлі бағдарламалар арасында үйлестірудің болмауы және ресурстардың өңірлік деңгейде болмауы байланыстарды жолға қою стратегияларын жүзеге асыруға әсер етеді: нақты бағыттылықты және жауапкершілік шекарасын белгілеу маңызды және қызметкерлерге сауалдарға жауап бере отырып ғана емес, мүмкіндіктер жасай отырып, стратегия шеңберінде белсенді жұмыс істеуге мүмкіндік беру үшін жеткілікті ресурстарды қамтамасыз ету.

Әдебиет:

1. Омарова Н.Ю., Костусенко А.И. Взаимодействие крупного и малого предпринимательства: монография. М.: Изд-во Академия Естествознания, 2011.
2. Быков В.М., Быкова А.В., Мандыч И.А. Формирование субъектной среды предпринимательской фирмы // Научный журнал «European Social Science Journal». № 6, 2015. — с. 45–53.
3. Липченко Н.В., Баловнева К.С., Быков В.М. Формирование кредитной политики предприятия нефтеперерабатывающей отрасли // Российское предпринимательство. № 9, 2012. — с. 78–84.

«Шағын бизнес» ұғымын түсіндірудің теориялық аспектілерін қолдау

Тажибоева Райхан Мусаматқызы, э. ғ. к. доцент м. а.
Қ. А. Ясауи атындағы ХҚТУ (Туркестан қаласы, Қазақстан)

Қазіргі уақытта отандық экономикада шағын бизнестің үлесі мен маңыздылығы шет елдердің тәжірибесі талап ететіндей үлкен емес, бұл бір жағынан — қазақ кәсіпкерлерінің жеткілікті тәжірибемен, ал екінші жағынан — қазіргі кәсіпорындарды шағын ретінде қабылдауға теориялық дайын еместігімен байланысты, бұл негізгі ұғымға қатысты бірыңғай пікірдің жоқтығымен алдын ала анықталған. Отандық және шетелдік тәжірибеде бірден бірнеше көзқарас бөлінеді.

Шағын кәсіпорындардың қарапайым ұйымдық құрылымында А. Мишин шетелдік ізденістер желісін толықтырып, олардың тар мамандануын анықтайтын белгілер ретінде ерекшелейді [1, б. 65]. Б. Дуденков доминанттық сондай-ақ тапсырыс берушілермен өзара байланысын және нарықтағы тұтынушыларға аумақтық жақындығын анықтайды [2, б. 36].

Нақты тәсілді А. Шурус білдірді. Ол шағын компанияның құрылымдық сыртқы және ішкі ортасын ескере отырып, оның критерийлерінің кейбір топтарын бөлуді ұсынады. [3, б. 65]: өндіріс процесінің түрі; басқару жүйесінің ерекшелігі; кейбір ішкі қауіптердің жай-күйі; сыртқы әрекеттердің ерекшелігі.

Ерекше қызығушылықты зерттелген мәселелер бойынша ресейлік ғалымдар Н. Егорованың және Е. Майномның тәсілі еленгені олар ұғымғы біріктірілген көрсеткіштерді жеке шамалардың интеграциясын енгізуді ұсынды [4, б. 8].

Мұндай кешенді көзқарастың ретінде шағын кәсіпорынның экономикалық капиталы пайдалануда қамтылатын қызметкерлер санын, активтер құнын, капитал мөлшерін, жылдық ғалымды ғана емес, өндірістің техникалық деңгейін, ұйымдастыру мен басқару ерекшеліктерін, қаржыластыру сипатын, серіктестермен байланыс түрін және т. б.

Соңғы жылдары Батыс мемлекеттерінде компанияның өсу темпісі кең тараған, ол фирманың көлемін оған тән даму кезеңдерін белгілеу негізінде сапалы анықтауға мүмкіндік береді.

Ұйымдар бір тауарды шығаруға бағытталған шағын компаниядан азық-түлік, ноу-хау, технологиялар, қызметтер және т. б. өндіріспен біріктірілген үлкен фирмаға дейін дамуда деген пікір бар. Кәсіпорынның қалыптасуының белгілі бір кезеңін сипаттау үшін ғалымдар кәсіпорынның жылдық кірісінің оның өз өнімінің негізгі түрін өндіруге және өткізуге арналған жалпы шығындарына қатынасына баламалы «мамандану коэффициентін» қолдануды ұсынады.

Ғалымдардың нақтылауға ұсынған жоғарыда айтылған ерекшеліктері мен өлшемдерін қарастыра отырып, SWOT-талдау жүргізілді (1-кесте).

Оған сәйкес шағын кәсіпкерлікті заңды тұлғалар, сондай-ақ жеке кәсіпкерлер жүзеге асыратын, өз қаражатын құюды талап ететін қызметтің ерекше түрін қарастыру ұсынылады, ол өнімнің жаңа түрін енгізуге және қосымша

1-кесте. «Шағын бизнес» анықтамасын SWOT-талдау»

Шағын бизнесті анықтау өлшемдері	Күшті жақтары	Әлсіз жақтары	Мүмкіндіктер	Қауіптер	Ұсынымдар
Жұмыспен қамтылғандар саны	Анықтау қарапайымдылығы	Кәсіпорындардың кең ауқымы	Кәсіпорындар санының шексіз өсуі	Экономиканы жаңасанды миниатюралау	Шағын бизнесті дамытуда «серпіліс» үшін жақсы критерий
Жарғылық капиталдағы жеке тұлғалардың үлесі	Жеке капиталды тарту	Корпорациялардың еншілес кәсіпорындарды құруына шектеулер	Жеке тұлғалар есебінен шағын кәсіпорындар санын кеңейту	Жеке тұлғалардың шағын капиталы	Халық жинақтарының өсуіне қарай
Айналымы	Қызмет ауқымына шектеу	шектеу Жоғары табысты салаларында бизнесті шектеу	Шағын бизнесті қызметтің ерекше түрлерінен шығару	Бизнес жасанды ұсақтау	Ірі бизнеске бірқалыпты қол жетпейді қамтамасыз етпейді
Рұқсат етілген қызмет түрлерінің тізбесі	Шағын бизнес үшін басым бағыттарды белгілейді	Шағын бизнес қызметінің жаңа салаларын шектейді	Шағын бизнестің нысаналы дамуы	Берілген қызмет түрлеріне қызығушылықты нығайтпау	Қызметтің жеке-жеке түрлерін қысқарту мерзімді атаулы ынталандыру
Жол берілмейтін қызмет түрлерінің тізбесі	Шағын кәсіпорындар қызметінің түпкілікті шекаралары	Тыйым салынған секторларда шағын кәсіпорындардың өсуін шектеу	Тыйым салынбаған секторларда шағын кәсіпорындарды дамыту	Шағын кәсіпорындардың тыйым салынған жаңа салаларға заңсыз енгізу	Қызмет түріне айқын шектеулер болған кезде пайдалану
Меншік иесінің шағын кәсіпорындардың жұмысына қатысуы	Иесінен қызметкер жасауға мүмкіндік	Франчайзингті тираждауға шектеу	Дербес қызметкерлерді тираждауға шектеу	Шағын кәсіпорындарды отбасылық жағдайға айналдыру	Шағын кәсіпорындар — ауыл шаруашылығы алқаптарын пайдаланушылар үшін

өткізу нарықтарын ашуға, өзіне тағайындалған жауапкершілік пен шаруашылық тәуекелдерді қабылдауға байланысты жаңа көздер мен шикізат түрлерін қолдануға алып келеді.

Сонымен қатар, автор қолданысымен имитивтік-тіркеу (25% Қазақстан Республикасының жарғылық (жиналмалы) капиталында (пайлық қорында), ҚР субъектілерін, шетелдік заңды тұлғаларды, шетелдік азаматтарды, қоғамдық және діни ұйымдарды (бірлестіктерді), қайырымдылық және өзге де қорларды, шағын кәсіпкерлік субъектілері болып табымайтын бір немесе бірнеше заңды тұлғаларға тиесілі санатта) жағдайға жатқызу критерийлерін кеңейтуді ұсынады (25% Қазақстан Республикасының жарғылық (жиналмалы) капиталында (пайлық қорында), ҚР субъектілерін, шетелдік заңды тұлғаларды, шетелдік; есеп беру кезеңіндегі қызметкерлердің орташа саны 100 адамнан аспайды [5, б. 54], олар кәсіпорынды шағын, керісінше шаруашылық жүргізуші субъектіні осы мәртебеден формальды белгілері бойынша айыру үшін қызмет етеді. Өлшемдердің үш тобына негізделу ұсынылады: сандық (статистикалық), сапалық, аралас. Шағын кәсіпорынды үлкеннен айыратын негізгі аспектілер болып табылады:

1) компанияны оның иесі (немесе тең құрылтайшылары) өз бетінше нақты басқару, өйткені шағын кәсіп-

керлікте компания иесі, әдетте, жеке қаражат енгізіп қана қоймай, оларды қолдану бағытын бақылауда ұстап қана қоймай, сондай — ақ өз бетінше (көбінесе-жеке) барлық негізгі іс-қимылдарды басқаруды жүргізеді — ол барлық тәуекелдерді көтереді және сәтсіз болған жағдайда бұзылады, бұл ретте сәттілік жағдайында ол бір табыс жемісін пайдаланады-осыдан сәтті, белсенді шаруашылық жүргізуге ерекше;

Салалық белгі — оған сәйкес кәсіпорынды шағын деп танудың негіздемесі ретінде барлық өлшемдер үшін бірдей емес, бірнеше критерий негізделеді:

Біріншіден, нақты өңірде (Қазақстан Республикасының субъектінде немесе жеке алынған елді мекенде) сандық белгілерді зерттеу);

Екіншіден, шекаралық белгі ретінде барлық параметрлер бойынша (персоналдың саны, жалпы өнімнің немесе капитал айналымының (сатудың) көлемі және өндірістік қорлардың көлемі, қор қайтарудың, материал қайтарудың, еңбек өнімділігінің мәні);

Үшіншіден, басым даму өзінің мәртебесін айқындау кезінде тек қана жауап беретін (немесе критерийлердің орташа статистикалық сандық мәндеріне жақын) ғана емес, сондай-ақ осындай сипаттамаларға ие компаниялар алуы тиіс:

- инновацияларды енгізу қабілеті,
 - тұрақты даму,
 - өзгермелі нарықтық жағдайларда жылдам бейімделу,
 - бес жылдан ерте емес кезеңде жаңадан құрылған немесе құрылған кәсіпорын,
 - қазіргі уақытта ұлттық экономика үшін экономикалық және әлеуметтік маңызы бар инновациялық саладағы және (немесе) салалардағы қызмет.
- 2) нақты аумақ шеңберінде нақты кәсіпорын мәртебесі қарастырылатын белгілердің комбинаторын қамтамасыз ету қажет, бұл: біріншіден, нақты субъектінің немесе ҚР муниципалитетінің стратегиялық параметрлеріне сәйкес шағын кәсіпкерлік субъектілерінің өсу және даму қарқынын реттеуге мүмкіндік береді.; екіншіден, шағын кәсіпкерлік субъектілері белгілерінің неғұрлым толық көрінісін көрсетуге ала отырып, мемлекеттік қолдаудың тиімді нысандарын барынша тиімді пайдалану, бұл оны кезінде сандық ғана емес, сонымен қатар сапалық және өзге де белгілерге негізделген әлеуметтердің неғұрлым мазмұндық тізімі бойынша алынатын болады.

Әдебиет:

1. Мишин А. К. Социально-трудовые отношения в сфере малого и среднего предпринимательства / А. К. Мишин. — М.: Омега-Л; Высш. ш., 2014. — 128 с.
2. Дуденков Б. Малое предприятия — шаг к рынку / Б. Дуденков. — М.: Знание, 2013. — 275 с.
3. Шурус А. А., Попов Ю. Н. — Социальный аудит малого предприятия / А. А. Шурус Ю. Н. Попов. — М.: Финансы, 2013. — 244 с.
4. Егорова Н., Майном Е. Модели и методы выбора схемы налогообложения малого бизнеса / Н. Егорова, Е. Майном. — М.: Знание, 2014. — 332 с.
5. Закон республики Казахстан «О государственной поддержке малого предпринимательства» от 31.01.2006 N 124-3/ Юридический сборник. — Костанай: Юрист, 2007. — 232 с.

Business Development Prospects in Kazakhstan

Khamitova Dariga Meyramovna, Associated Professor Ph. D.
Dusekina Aya Serikovna, master
Pavlodar State Pedagogical University

In the Republic of Kazakhstan, all prerequisites for the development of entrepreneurial activity are intensively created, in particular, a lot of work has been done on the privatization of property, which creates a solid economic basis for the development of entrepreneurship, which means society as a whole. The country thrives thanks to entrepreneurs, and entrepreneurs — thanks to the support of their states.

The formation of small business in the Republic from the first days of economic reforms is one of the priorities of the state's economic policy. The business class is an integral attribute of a market economy, an independent subject of economic relations. Most entrepreneurs belong to the so-called middle class, which ensures the stability of not only the state economy based on the market economic system, but also influences the political processes in society, avoiding a departure from liberal and market values.

Entrepreneurship as a form of initiative activity aimed at making a profit (entrepreneurial income) implies:

1) the implementation of direct productive functions, i. e. production of a product (product) or provision of a service (for example, an engineering company, a travel company, a design office);

2) the implementation of intermediary functions, i. e. the provision of services related to the promotion of goods to the market and its transfer in the proper (socially acceptable) form from the direct producer of such goods to its consumer.

Public understanding of the problem comes down to the fact that, on the one hand, the first type of entrepreneurial activity is of priority because social wealth (as a generalized summary of the level and quality of life of each member of society) depends on the state of affairs in the sphere of material production, scientific and service. On the other hand, such a public attitude towards this type of entrepreneurship in practice is not really of a priority nature — society contributes to the development of the second type of entrepreneurial activity, i. e. mediation. Why? First of all, because the level and quality of life, convenience and comfort of each member of society largely depend on the level of development in the society of the intermediary sphere (convenient for the buyer, organization of trade, advertising, home delivery, ordering goods by mail, telephone, etc.) d) The same applies to consumers of industrial goods.

But such a public perception of mediation is not the only and main reason. The main thing is different — intermediary

entrepreneurial activity, its presence and complexity leads to reasonable limits:

- 1) to increase the productivity of direct producers of goods based on the deepening of specialization
- 2) to accelerate the rate of turnover (circulation) of capital;
- 3) to saturate the commodity markets to objectively required dimensions and the functioning of direct producers in accordance with the interests of the final consumers.

Depending on the content of business activity and its connection with the main stages of the reproductive process, there are different types of business: industrial, commercial, financial, intermediary, insurance.

Entrepreneurship is called production if the entrepreneur himself directly, using tools and objects of labor as factors, produces products, goods, services, works, information, spiritual values for subsequent sale to consumers, customers, trade organizations. Thus, the function of production in this type of business is the main, decisive.

Entrepreneurship in the field of direct production of goods can, therefore, focus on the production and supply to the market of traditional or innovative products. The practice of entrepreneurship in any form includes the innovation process. The above division of business types is based on the conviction that the production and supply to the market of traditional goods is also carried out using some new methods or techniques related to the organization of production, the technical elements of production or changes in the quality characteristics of the goods produced.

In commercial entrepreneurship, an entrepreneur acts as a merchant, a merchant, selling finished goods purchased by him from other persons, to a consumer, to a buyer. In such an enterprise profit is generated by selling goods at a price higher than the purchase price. Note that if the goods are acquired legally, then commercial and commercial entrepreneurship should not be called speculation and condemn on this basis. It is only when illegal resale is observed in violation of the rules of trade that one can speak of forbidden, criminal speculation.

References:

1. GR для малого и среднего бизнеса / А. С. Никитин и др. — М.: Проспект, 2015. — 112 с.
2. Ананьич, Б. В. Банкирские дела в России. 1860—1914 гг. Очерки истории частного предпринимательства / Б. В. Ананьич. — М.: Наука, 2016. — 200 с.
3. Виленский, А. В. Малый и средний бизнес в крупном мегаполисе / А. В. Виленский. — М.: Издательский дом Международного университета в Москве, 2013. — 488 с.
4. Государственное регулирование развития предпринимательства. Опыт, проблемы, инновации. — М.: Проспект, 2015. — 144 с.
5. Губин, Е. П. Государственное регулирование рыночной экономики и предпринимательства. Правовые проблемы / Е. П. Губин. — М.: ЮРИСТЪ, 2016. — 320 с.
6. Двадцать лет японской экономики. Опыт развития малого и среднего бизнеса. — М.: Весь Мир, 2015. — 176 с.
7. Долгополов, Ю. Б. Предпринимательство и безопасность / Ю. Б. Долгополов. — М.: Универсум, 2016. — 910 с.

Современные проблемы развития малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан

Хамитова Дарига Мейрамовна, кандидат экономических наук, профессор;
Фаткуллина Айгерим Бауыржановна, магистрант
Павлодарский государственный педагогический университет (Казахстан)

В настоящее время в условиях мирового кризиса все большее внимание уделяется таким сферам экономики, как малый и средний бизнес. Как указано в Стратегии «Казахстан — 2050», развитое малое и среднее предпринимательство является залогом повышения уровня благосостояния большей части населения республики, залогом укрепления и развития национальной экономики [1].

Проблемы малого и среднего предпринимательства в настоящее время обусловлены разными факторами такими, как:

1. Менталитет граждан, занимающихся малым и средним предпринимательством. Как правило, у насе-

ления еще не сформировалось правильное отношение к предпринимательской деятельности. Большинство воспринимает предпринимательство, как предмет улучшения своего финансового положения, не видя перспектив в развитии своего дела. Это оказывает влияние на то, что многие граждане из числа представителей сферы малого и среднего предпринимательства не развивают свой бизнес в выбранном направлении согласно требованиям современности, а это является необходимым условием для предпринимательской успешности.

2. Отсутствие культуры предпринимательства, специального образования у людей, занимающихся малым и

средним предпринимательством. Несмотря на то, что современная система образования предусматривает разные формы обучения населения предпринимательской культуре, навыкам введения бизнеса, большинство представителей малого и среднего бизнеса предпочитают не повышать свой культурный уровень в данной сфере, не считая это фактором успешности. Отсутствие специального образования, должного уровня культуры у предпринимателей не способствует развитию бизнеса, не позволяет предпринимателю использовать весь имеющийся потенциал в выбранном направлении.

3. Нестабильность в отечественной экономике, обусловленной внутренними и внешними факторами, влиянием мировых экономических тенденций, кризисными явлениями. Мировой кризис оказывает негативное влияние на национальную экономику: сокращаются инвестиции в малый и средний бизнес, не выделяются в отдельных регионах средства на развитие предпринимательства. Как правило, большинство объектов малого и среднего бизнеса не могут противостоять негативным тенденциям мирового экономического кризиса в силу своей нестабильности и неразвитости.

4. Кредитная несостоятельность большинства населения Казахстана и др. Данный фактор указывает на то, что большая часть населения Казахстана, в силу отсутствия специальной культуры в предпринимательской сфере, ряда других причин, оказывает влияние на то, что предприниматели не могут рационально распределить кредитные ресурсы. Не оценив свои финансовые возможности, представители малого и среднего бизнеса формируют «неблагоприятный кредитный портфель», который не позволяет им участвовать в дальнейшем в кредитно-денежных отношениях с банковскими структурами. Отсутствие возможности получить дополнительные финансовые ресурсы за счет кредитов, оказывают влияние на отрицательный исход предпринимательского дела конкретного бизнесмена.

5. Отсутствием региональных программ поддержки предпринимательства и др. факторами. На республиканском уровне в настоящее время разработана нормативно-правовая база для поддержки представителей малого и среднего бизнеса. Однако, без нормативно-правовой поддержки регионального уровня невозможно реализовать большинство перспективных проектов в отношении малого и среднего уровня.

Основываясь на вышеизложенном, весь комплекс проблем, с которыми может столкнуться современный предприниматель, можно распределить по следующим группам:

- проблемы кредитного и инвестиционного обеспечения;
- проблемы республиканского и регионального финансирования;
- проблемы в организации и развитии бизнеса;
- проблемы материально-технического обеспечения и правовой поддержки и др.

В этой связи, в настоящее время для поддержки развития малого и среднего предпринимательства являются необходимыми следующие меры:

1. Создание условий для создания новых объектов малого и среднего бизнеса гражданами Казахстана. Для достижения данной цели необходимо на региональном уровне продумать меры поддержки предпринимательских инициатив граждан, подкрепляемых грамотной и четкой нормативно-правовой базой.

2. Привлечение в сферу малого и среднего предпринимательства иностранных инвесторов. Для достижения данной цели необходимо поддерживать предпринимательские инициативы наиболее востребованных сфер экономики, которые вызывают интерес не только как предмет предпринимательства, но и необходимы для большей части населения республики как потребителей продуктов деятельности отечественного бизнеса.

3. Создание условий для повышения уровня образованности и уровня сформированности предпринимательской культуры. Для достижения данной цели необходимо продумать мероприятия по обеспечению представителей бизнеса необходимой информацией, которая вызовет интерес у данной категории населения к повышению уровня своей предпринимательской, а также финансовой грамотности.

Таким образом, в настоящее время в Республике Казахстан созданы все условия для развития малого и среднего предпринимательства, однако до сих пор отсутствует необходимый уровень специальной грамотности среди большинства населения, не сформирована региональная политика поддержки предпринимательской сферы, ограничен доступ к финансированию сферы предпринимательства, негативный бизнес-климат, проблемы с кадровыми ресурсами и рынками сбыта и т. д. Все это и является причиной возникновения целого ряда проблем в данной сфере.

Литература:

1. Назарбаев, Н. А. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана. СТРАТЕГИЯ «Казахстан — 2050», 14 декабря. — Астана: Аккорда, 2012.
2. Жарылкасынова, А. К. Разработка экономической стратегии Казахстана. Вступление в ВТО — интеграция в мировую экономику // Вестник КАСУ. — 2015. — № 3. — с. 28–33.
3. Токсанова, А. Н. Развитие систем управления малым бизнесом в Республике Казахстан // Вестник КазНУ. Серия Экономическая. — Алматы. — 2012. — № 1. — с. 102–105.

Молодой ученый

Международный научный журнал
№ 17.1 (255.1) / 2019

Выпускающий редактор Г. А. Кайнова
Ответственные редакторы Е. И. Осянина, О. А. Шульга
Художник Е. А. Шишков
Подготовка оригинал-макета П. Я. Бурьянов, О. В. Майер

Статьи, поступающие в редакцию, рецензируются.
За достоверность сведений, изложенных в статьях, ответственность несут авторы.
Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов материалов.
При перепечатке ссылка на журнал обязательна.
Материалы публикуются в авторской редакции.

Журнал размещается и индексируется на портале eLIBRARY.RU, на момент выхода номера в свет журнал не входит в РИНЦ.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ №ФС77-38059 от 11 ноября 2009 г.

ISSN-L 2072-0297

ISSN 2077-8295 (Online)

Учредитель и издатель: ООО «Издательство Молодой ученый»

Номер подписан в печать 08.05.2019. Дата выхода в свет: 15.05.2019.

Формат 60×90/8. Основной тираж номера 500 экз., фактический тираж спецвыпуска 16 экз. Цена свободная.

Почтовый адрес редакции: 420126, г. Казань, ул. Амирхана, 10а, а/я 231.

Фактический адрес редакции: 420029, г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.

E-mail: info@moluch.ru; <https://moluch.ru/>

Отпечатано в типографии издательства «Молодой ученый», г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.